

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานเขียนที่เกี่ยวข้อง

เนื้อหาของบทนี้ ได้จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาอันเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และการปรับการใช้สอยของอาคารประวัติศาสตร์เพื่อปรับใช้เป็นโรงแรม ตามแนวคิดการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ โดยแบ่งรายละเอียดได้ ดังต่อไปนี้

2.1 แนวทางการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน

2.2 ทฤษฎีและแนวคิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโบราณสถาน

2.3 ข้อกฎหมาย บทบัญญัติอันเกี่ยวข้องกับการการพัฒนาพื้นที่โบราณสถาน เพื่อปรับการใช้งานเป็นโรงแรม

2.4 กรณีศึกษา

2.1 แนวทางการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์และโบราณสถาน

2.1.1 ความหมายของอาคารประวัติศาสตร์และโบราณสถาน

1) ความหมายของอาคารประวัติศาสตร์

ตามกฎหมายผังเมืองอังกฤษ (ค.ศ. 1971) หมายถึง อาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมพิเศษ หรือเป็นอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้รวมถึงพื้นที่ที่ตั้งของอาคารนั้น ๆ ด้วย นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงโบราณสถานทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน (สุนิพร สุทธิประภา, 2549, น. 42)

ซึ่งหากยึดตามความหมายดังกล่าวนี้ กลุ่มอาคารศาลากลาง และอาคารสถานทูตฝรั่งเศส ก็ต่างเป็นอาคารประวัติศาสตร์ด้วยกันทั้ง 2 กลุ่มอาคาร

2) ความหมายของโบราณสถาน

ความหมายของโบราณสถานในที่นี้ แบ่งออกด้วยกัน 2 ส่วน คือ ความหมายตามนิติศาสตร์ และความหมายทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

2.1) ความหมายทางนิติศาสตร์ อาศัยตามความในประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 4 ได้กล่าวไว้ว่า “โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์และมีคุณค่าทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี”

2.2) โบราณสถานในทางสากล (นิคม มูสิกะคามะ, 2548, น. 23) มีความหมายถึง “MONUMENTS AND SITES” กล่าวคือ “อนุสรณ์สถานและบริเวณต่อเนื่อง ไม่ได้จำกัดเฉพาะตัวสถาปัตยกรรมอย่างเดียว แต่ยังหมายรวมถึง สถานที่ตั้งซึ่งพบหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษในบริเวณนั้น ทั้งนี้ความหมายของหลักฐานความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือหลักฐานเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้จำกัดแค่งานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กับผลงานตามความสำคัญที่มีผู้สร้างในอดีต และตกทอดมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน” จำแนกออกเป็นประเภทใหญ่ตามแนวทางสากล ดังนี้

- (1) อนุสาวรีย์ ปฐมกรรมขนาดใหญ่ รูปเคารพ (national statue)
- (2) อาคารสัญลักษณ์ประจำเมือง (national landmark)
- (3) สถาปัตยกรรมแห่งชาติ (national architect)
- (4) ย่านประวัติศาสตร์ หรือหมู่บ้านประวัติศาสตร์ (historical district or village)
- (5) อุทยานประวัติศาสตร์ (historical park)
- (6) นครประวัติศาสตร์ (national historical cities)
- (7) ซากโบราณแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี (national traces of historical archaeological sites)

ซึ่งหากแบ่งประเภทตามหลักสากลแล้วพบว่ากลุ่มอาคารสุลลสถาน ก็จะมีลักษณะเป็นโบราณสถานประเภทอาคารสัญลักษณ์ประจำเมือง (national landmark)

2.1.2 ประเภทของโบราณสถาน

ในประเทศไทยนั้น โบราณสถานได้มีการแบ่งระดับออกตามระดับความสำคัญของตัวโบราณสถาน สามารถแบ่งได้ ดังต่อไปนี้ (กรมศิลปากร, 2544, น. 3 - 4)

1) สิ่งก่อสร้างเดี่ยว หมายถึง สิ่งก่อสร้างโดด ๆ หนึ่งหลัง รวมถึงที่ตั้ง องค์ประกอบ และอุปกรณ์ที่ติดที่มีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะสถาปัตยกรรม วิชาการ สังคม หรือชาติพันธุ์วิทยา

2) กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง หมายถึง สิ่งก่อสร้างเดี่ยวหลายหลังที่มีส่วนเชื่อมต่อกัน หรือที่ตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม รวมทั้งบริเวณที่ล้อมรอบอยู่ ประกอบด้วยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ที่มีเนื้อหาเดียวกัน เกี่ยวเนื่องกัน ตำแหน่งที่ตั้งในพื้นที่นำมาซึ่งคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคม หรือชาติพันธุ์วิทยา

3) ย่านชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ หมายถึง ย่านหรือเมืองที่ประกอบด้วย โบราณสถาน ร่องรอยหลักฐานของเมือง เช่น พื้นที่คูเมือง กำแพงเมือง หรือพื้นที่ตั้งของ สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะกลมกลืนกัน มีความเก่าแก่ต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงช่วงเวลาหนึ่ง และมีเรื่องราวสืบต่อกันมาเป็นรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และพัฒนาการของสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งจะครอบคลุมพื้นที่และขอบเขตกว้างกว่ากลุ่มของสิ่งก่อสร้าง

4) แหล่งโบราณคดี หมายถึง บริเวณหรือแหล่งที่ตั้งที่อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ ที่พบหลักฐานผลงานที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ หรือที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์และธรรมชาติร่วมกัน อันมีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะสถาปัตยกรรม วิชาการ สังคม หรือชาติพันธุ์วิทยา รวมถึงซากของสิ่งก่อสร้างที่ยังไม่ปรากฏข้อมูลชัดเจน เนื่องจากมิได้ทำการขุดค้น ขุดแต่ง หรือได้ถูกทำลายไป ตลอดจนผลงานทางประติมากรรม จิตรกรรม จารึกบนแผ่นหินธรรมชาติติดที่ ถ้ำ เพิงผา ที่มนุษย์เข้าไปอยู่อาศัยแล้วประกอบกิจกรรมต่าง ๆ จำแนกเป็น

4.1) แหล่งโบราณคดีที่ขุดค้นแล้ว

4.2) แหล่งโบราณคดีที่ยังไม่ได้ขุดค้น

4.3) แหล่งศิลปะถ้ำ

5) แหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง บริเวณหรือแหล่งที่เกี่ยวข้อง หรือได้รับการกล่าวอ้างถึงในหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นภาพหรือภาพพจน์ มีผลให้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สังคม หรือชาติพันธุ์วิทยา

6) ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ หมายถึง บริเวณหรือสถานที่ที่ประกอบด้วยหลักฐานทางกายภาพที่แสดงถึงความคงอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยืนยันถึงความเข้าใจ ความชื่นชม และความมั่นคงของสภาพแวดล้อม สะท้อนให้เห็นถึงรสนิยมการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับความต้องการของช่วงเวลาและพื้นที่เฉพาะแหล่งมีความหมายนับตั้งแต่ สอนประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นงานสร้างสรรค์ทาง

ศิลปะที่มีการใช้พืชพันธุ์มาประกอบ และพื้นที่ภายนอกซึ่งเป็นที่ตั้งของสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ รวมถึงรั้ว อุปกรณ์ประกอบถนน ลวดลายพื้น องค์ประกอบบริการสาธารณะและลานโถง เป็นต้น

ซึ่งในส่วนของพื้นที่ที่ทำการศึกษานั้นสามารถแบ่งประเภทของโบราณสถานออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ (1) โบราณสถานประเภทสิ่งก่อสร้างเดี่ยว ได้แก่ อาคารสถานทูตฝรั่งเศส (2) โบราณสถานประเภทกลุ่มของสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ กลุ่มอาคารสุลต่าน

2.1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ในประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทย การอนุรักษ์โบราณสถานได้เริ่มขึ้นตามหลักสากลตั้งแต่ในราวปี พ.ศ. 2417 เมื่อเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (รัชกาลที่ 6) และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ไปศึกษา ยังประเทศอังกฤษ จึงได้รับแนวความคิดในด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมเข้ามาด้วย โดยเฉพาะเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธนั้นทรงโปรดวิชาประวัติศาสตร์มาก เมื่อกลับมายังไทยจึงได้ทรงออกสำรวจศึกษา และเก็บข้อมูลตามโบราณสถานต่าง ๆ รวมทั้งทรงเขียนหนังสือ และตำราในด้านนี้มากมาย เช่น หนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง จึงถือได้ว่าช่วงนี้เป็นช่วงแรกเริ่มของการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย และเริ่มเป็นรูปธรรมขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นในราว พ.ศ. 2454 เป็นต้นมา (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2539, น. 111)

ทั้งนี้หน่วยงานซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ในไทยนั้น นอกเหนือจากกรมศิลปากรแล้วยังมีอีกหลายหน่วยงานด้วยกัน ในส่วนของพื้นที่ศึกษานี้ก็เช่นกันยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์อยู่ด้วย ดังนั้นจึงควรรู้จักถึงบทบาทหน้าที่ขององค์กร หรือหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการดำเนินการอนุรักษ์ร่วมกัน โดยองค์กรต่าง ๆ มีรายละเอียดและหน้าที่ในการอนุรักษ์ แบ่งรายละเอียดได้ดังนี้ (ตารางที่ 2.1)

1) หน่วยงานประเภทขององค์กรรัฐ หรือหน่วยงานราชการ

1.1) กรมศิลปากร มีหน้าที่รับผิดชอบ ดูแลรักษางานศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และส่วนของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั่วประเทศ แนวทางในการอนุรักษ์ส่วนใหญ่ปฏิบัติตาม พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2504 รวมทั้งฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ปี พ.ศ. 2535 และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308 เกี่ยวกับกรมศิลปากร ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้น

1.2) กรมการศาสนา มีความสำคัญมากเนื่องจากงานศิลปกรรมต่าง ๆ โดยมากมักปรากฏอยู่ตามวัดซึ่งเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชน หน้าที่ของกรมการศาสนา คือ ป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายงานศิลปกรรมในวัดโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 รวมถึงประกาศคณะสงฆ์เรื่องระเบียบควบคุมโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัด ปี พ.ศ. 2503 เป็นกฎระเบียบข้อบังคับในการทำงาน

1.3) สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ส่วนใหญ่เป็นในเรื่องของนโยบายที่จะเน้นในลักษณะของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ มีกองงานอนุรักษ์ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ และบูรณะอาคารประวัติศาสตร์ในครอบครองขององค์กร ตัวอย่างเช่น การบูรณะวังลดาวัลย์ และตึกแถวย่านถนนพระอาทิตย์ เป็นต้น

1.4) กรมธนารักษ์ ก็เป็นอีกหน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เช่นกัน เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่ถือครองในส่วนของที่ดินประเภทที่ราชพัสดุ ซึ่งในที่ดินบริเวณดังกล่าวอาจมีอาคารประวัติศาสตร์รวมอยู่ด้วย กรมธนารักษ์ทำหน้าที่ควบคุมและดูแลที่ราชพัสดุในส่วนที่มีงานศิลปกรรมเหล่านี้ โดยมี พ.ร.บ. ที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 และกฎกระทรวง ปี พ.ศ. 2518

1.5) สำนักผังเมือง มีหน้าที่วางผังเมืองทั่วประเทศ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ มีบทบาทที่จะให้เกิดหรือไม่เกิดการอนุรักษ์ได้ เช่น การกำหนดเขตการอนุรักษ์ภายในกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ในผังเมือง โดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ. การผังเมือง ปี พ.ศ. 2518

1.6) สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นมาจากงานด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำหน้าที่ดูแลเรื่องมลพิษ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรมด้วย โดยมีกฎข้อบังคับคือแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ปี พ.ศ. 2530 เป็นเครื่องมือสำคัญ

2) หน่วยงานประเภทขององค์กรเอกชน

2.1) กรรมาธิการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม เป็นหน่วยงานสังกัดสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ทำหน้าที่คุ้มครองดูแล เผยแพร่ข่าวสารงานอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม การดำเนินงานมีลักษณะของการศึกษา เก็บข้อมูล และพิจารณาให้รางวัลแก่งานสถาปัตยกรรมที่ดีเด่น เป็นการส่งเสริมให้การอนุรักษ์ศิลปกรรม

2.2) สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสาร ทำการศึกษาและเผยแพร่งานด้านการอนุรักษ์

2.3) Special Project on Archaeology and Fine Arts หรือ (SPAFA) เป็นหน่วยงานหนึ่งขององค์การ SEAMEO/UNESCO ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานอนุรักษ์ระดับภูมิภาค และจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

2.4) สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสมาคมทางวิชาการที่เก่าที่สุดในประเทศไทยตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ทำหน้าที่ให้ความรู้ และเผยแพร่งานศิลปกรรม โดยมีห้องสมุดศิลปกรรมเป็นของตนเอง

ตารางที่ 2.1

สรุปหน่วยงานและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย

หน่วยงาน	สังกัด	กฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ และกิจกรรม
1. กรมศิลปากร	กระทรวงวัฒนธรรม	● พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และ พ.ศ. 2535 ● ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 308 เกี่ยวกับกรมศิลปากร พ.ศ. 2515
2. กรมการศาสนา	กระทรวงศึกษาธิการ	● พ.ร.บ.คณะสงฆ์ 2505 ● ประกาศคณะสงฆ์เรื่องระเบียบควบคุมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด 2503
3. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	สำนักพระราชวัง	● นโยบายและเจตจำนง 4 ประการขององค์กร
4. กรมธนารักษ์	กระทรวงการคลัง	● พ.ร.บ.ที่ราชพัสดุ 2518 ● กฎกระทรวง 2518
5. สำนักผังเมือง	กระทรวงมหาดไทย	● พ.ร.บ.การผังเมืองกรุงเทพ ข้อบัญญัติกรุงเทพต่าง กฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง
6. สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	● พ.ร.บ. ควบคุมสิ่งแวดล้อม 2535

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

หน่วยงาน	สังกัด	กฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ และกิจกรรม
7. กรมการอนุรักษ์ ศิลปะสถาปัตยกรรม	สมาคมสถาปนิกสยามฯ	● การให้รางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมควรค่าแก่การอนุรักษ์ประจำปี
8. สมาคมอนุรักษ์ ศิลปกรรมและ สิ่งแวดล้อม		● ศึกษา เผยแพร่
9. SPAFA	UNESCO	● ประสานงานอนุรักษ์ระดับภูมิภาค ● จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ
10. สยามสมาคมฯ	เอกชน	● ศึกษา เผยแพร่

ทั้งนี้ในส่วนของพื้นที่ที่ทำการศึกษาคือพื้นที่ศูนย์กลาง และสถานทูตฝรั่งเศส มีหน่วยงานด้านการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ (1) กรมศิลปากร (2) กรมธนารักษ์ (3) สำนักผังเมืองกรุงเทพฯ (4) สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และ (5) กรมการอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรม เป็นต้น

2.2 ทฤษฎีและแนวคิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโบราณสถาน

สาเหตุการเกิดแนวคิดอนุรักษ์นั้น (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2539, น. 143) สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรมของยุโรป ซึ่งทำให้สภาพสังคมจากสังคมชนบท (เกษตรกรรม) เปลี่ยนมาเป็นสังคมเมือง (อุตสาหกรรม) ซึ่งสิ่งที่ตามมาคือ บ้านเรือนที่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งอาคารขนาดใหญ่หรืออาคารสูง ปัจจุบันดังกล่าวทำให้อาคารรุ่นแรก ๆ ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม ตลอดจนอาคารศาสนสถาน และสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นตัวแทนของยุคสมัยต้องเสื่อมคุณค่าหรือถูกรื้อทำลายไป วัตถุโบราณหรือส่วนตกแต่งที่เคลื่อนย้ายได้ ก็ถูกย้ายไปตั้งโชว์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว สาเหตุดังกล่าวทำให้เกิดการหันกลับมาให้ความสำคัญกับมรดกศิลปกรรม เพื่อศึกษาค้นคว้าในเรื่องของภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

โดยทฤษฎีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโบราณสถานนั้นมีที่มาจากประเทศยุโรป โดยนักคิดและนักปรัชญาโดยมีจุดเริ่มต้นในช่วงศตวรรษที่ 19 ในที่นี้นำเสนอเฉพาะแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้แก่

2.2.1 แนวคิดการประเมินคุณค่าของอาคาร (valuable)

แนวคิดการประเมินคุณค่า (valuable) และความสำคัญ (significance) ของอาคารประวัติศาสตร์นั้น เป็นขั้นตอนที่สำคัญในหลาย ๆ ขั้นตอนของกระบวนการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ก่อนจะทำการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ใด ๆ นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการประเมินคุณค่า และความสำคัญของอาคารนั้น ๆ เสียก่อน เพื่อจะได้สามารถกำหนดแนวทางในการวางแผนในการอนุรักษ์ได้ อาทิ สามารถใช้เป็นข้อมูลเพื่อทำการประเมินเกี่ยวกับคุณค่า และความสำคัญของอาคารเพื่อใช้ในการพิจารณาวางแผนว่าควรจะดำเนินการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์นั้น ๆ ด้วยวิธีการใด เป็นต้น

คุณค่า คือ สิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อร่างกาย และจิตใจของมนุษย์ โดยคุณค่านั้น สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมในขณะนั้น ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น จึงยกตัวอย่างแนวคิดในเรื่องของคุณค่าและความสำคัญของอาคารประวัติศาสตร์ ในมุมมองของนักวิชาการทั้งจากในและต่างประเทศมาแสดง ดังนี้

1) คุณค่า (Value) ในมุมมองของนักวิชาการต่างประเทศ

1.1) มุมมองเรื่องคุณค่าและความสำคัญอาคารประวัติศาสตร์ของเบอร์นาร์ด เฟลเดน (Bernard Feilden) นั้นสามารถแบ่งออกเป็น 3 หัวข้อใหญ่ ดังนี้ (Feilden, 1988, p.6)

1.1.1) คุณค่าด้านอารมณ์ (emotional values) สามารถแบ่งออกเป็น

- (1) ความงามหัศจรรย์ (wonder)
- (2) ความเป็นเอกลักษณ์ (identity)
- (3) ความต่อเนื่อง (continuity)
- (4) ความเป็นจิตวิญญาณและความเป็นสัญลักษณ์ (spiritual and symbolic)

1.1.2) คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (cultural values) สามารถแบ่งออกเป็น

- (1) เป็นเสมือนเอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ (documentary)
- (2) มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ (historic))
- (3) มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี (archaeological)
- (4) ความมีอายุขัย (age)
- (5) ความเป็นของหายาก (scarcity)
- (6) มีสุนทรียภาพ (aesthetic)
- (7) มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม (architectural)
- (8) มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับเมือง ภูมิประเทศ และระบบนิเวศน์ (townscape landscape และ ecology)
- (9) เป็นวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยีความก้าวหน้า (technological and scientific)

1.1.3) คุณค่าทางการใช้งาน (Use values) สามารถแบ่งออกเป็น

- (1) สามารถใช้สอยได้ (function)
- (2) มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ (economic)
- (3) มีคุณค่าทางการเมือง และจริยธรรม (Political and ethic)

1.2) มุมมองเรื่องคุณค่าและความสำคัญอาคารประวัติศาสตร์ของ อโลอิส รีเอล (Alois Riegl) นั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ ดังนี้ (Jokilehto, 1999, p.216)

1.2.1) คุณค่าในอดีต (memorial values)

- (1) คุณค่าทางอายุ (age value)
- (2) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ (historical value)
- (3) คุณค่าของจุดมุ่งหมายในอดีต (intended memorial value)

1.2.2) คุณค่าในปัจจุบัน (present-day values)

- (1) คุณค่าทางการใช้งาน (use values)

- (2) คุณค่าทางศิลปะ (art values)
- (3) คุณค่าความแปลกใหม่ (newness values)
- (4) คุณค่าที่เกี่ยวพันกับศิลปะ (relative art values)

1.3) มุมมองเรื่องคุณค่าและความสำคัญอาคารประวัติศาสตร์ของของเวย์น แอตโต (Wayne Attoe) นั้นแบ่งไม่ได้แบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ แต่แบ่งออกเป็นหัวข้อย่อย ดังนี้ (Attoe, 1988, pp. 353 - 354)

- 1.3.1) ความเป็นสิ่งแรก (being first)
- 1.3.2) เป็นตัวแทนของประวัติศาสตร์ที่น่าจดจำ (being historically noteworthy)
- 1.3.3) เป็นสิ่งที่หายาก (being example)
- 1.3.4) ความเป็นแบบอย่าง (being typical)
- 1.3.5) ความเป็นสิ่งที่หายาก (being rare)

2) คุณค่า (Value) ในมุมมองของนักวิชาการภายในประเทศ ประกอบด้วย

2.1) มุมมองเรื่องคุณค่าและความสำคัญอาคารประวัติศาสตร์ของรองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย นั้นจะค่อนข้างอิงกับสภาพสังคมของไทยมากกว่ามุมมองของนักวิชาการต่างประเทศคนอื่น ๆ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 8 หัวข้อ ดังนี้ (บัณฑิต จุลาสัย, 2546)

- 2.1.1) งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าดีเด่นทางศิลปะ
- 2.1.2) งานสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 2.1.3) งานสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม
- 2.1.4) งานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติ
- 2.1.5) งานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคลสำคัญของบ้านเมือง
- 2.1.6) งานสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่นต่างๆ
- 2.1.7) งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
- 2.1.8) งานสถาปัตยกรรมที่สนับสนุนภูมิทัศน์ และสภาพแวดล้อม

จากแนวคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งไทย และต่างประเทศ สามารถนำมาเปรียบเทียบ เพื่อทำการคัดเลือกให้เหลือเฉพาะแนวทางที่สำคัญ ที่จะสามารถนำไปใช้เป็นตัวแปรในการ ประเมินเรื่องคุณค่าของอาคารเก่าในพื้นที่ศึกษาได้ ดังนี้ (ตารางที่ 2.2)

ตารางที่ 2.2

เปรียบเทียบแนวคิดการประเมินคุณค่า (value) ของอาคารประวัติศาสตร์
ระหว่างนักวิชาการไทย และต่างประเทศ

Bernard Feilden ¹	Alois Riegl ²	Wayne Attoe ³	บัณฑิต จุลาสัย ⁴
คุณค่าด้านจิตใจ (emotional values)			
- ความน่ามหัศจรรย์ (wonder)			
- ความเป็นเอกลักษณ์ (identity)	- คุณค่าความแปลก ใหม่ (newness values)	- ความเป็นสิ่งแรก สุด (being first)	- งานสถาปัตยกรรมที่ แสดงถึงความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์
- ความต่อเนื่อง (continuity)			
- ความเป็นจิตวิญญาณ และความเป็น สัญลักษณ์ (spiritual and symbolic)		- ความเป็นแบบ อย่าง (being typical)	
คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (Cultural values)			
- เป็นเสมือนเอกสาร บันทึกประวัติศาสตร์ (documentary)		- เป็นตัวแทนของ ประวัติศาสตร์ที่ น่าจดจำ (being historically noteworthy)	
- ความเป็นมาทาง ประวัติศาสตร์ (historic)	- คุณค่าทาง ประวัติศาสตร์ (historical value)		- งานสถาปัตยกรรมที่ เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์ของชาติ

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

Bernard Feilden	Alois Riegl	Wayne Attie	บัณฑิต จุลาลัย
- มีคุณค่าในเชิงโบราณคดี (archaeological)			
- มีอายุขัย (age)	- คุณค่าทางอายุ (age value)		
- ความเป็นของหายาก (scarcity)		- ความเป็นสิ่งที่หายาก (being rare)	
- มีสุนทรียภาพ (aesthetic)			
- มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม (architectural)	- คุณค่าทางศิลปะ (art values)		- งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าดีเด่นทางศิลปะ
- ความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับเมือง ภูมิประเทศ และระบบนิเวศน์ (townscape landscape and ecology)			- งานสถาปัตยกรรมที่สนับสนุนภูมิทัศน์ และสภาพแวดล้อม
- เป็นวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยี ความก้าวหน้า (technological and scientific)			- งานสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สถาปัตยกรรม
คุณค่าทางด้านการใช้งาน (Use values)			
- สามารถใช้สอยได้ (function)	- คุณค่าทางการใช้งาน (use values)		
- มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ (economic)			

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

Bernard Feilden	Alois Riegl	Wayne Attoe	บัณฑิต จุลาสัย
- มีคุณค่าทางด้าน การเมือง และ จริยธรรม (Political and ethic)			- งานสถาปัตยกรรมที่ เกี่ยวกับเหตุการณ์ สำคัญหรือบุคคล สำคัญของบ้านเมือง
			- งานสถาปัตยกรรมที่มี ความสำคัญต่อชุมชน ท้องถิ่นต่างๆ

ที่มา: ¹ จาก Feilden, 1988, p.6² จาก Jokilehto, 1999, p.216³ จาก Attoe, 1988, pp. 353 – 354⁴ จาก บัณฑิต จุลาสัย, 2546

จากตารางด้านบนแสดงให้เห็นว่าแนวคิดของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกันในมุมมองด้านการประเมินคุณค่าในตัวอาคาร หรือ สถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์ แต่โดยสรุปแล้วถือว่าแนวคิดของเบอร์นาร์ด เฟลเดน นั้นมีเนื้อหาที่ครอบคลุมที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงยึดแนวคิดของเบอร์นาร์ด เฟลเดน เป็นแนวคิดหลักในการประเมินคุณค่าของอาคารประวัติศาสตร์ เพื่อใช้ในการอนุรักษ์ต่อไป

นอกจากการประเมินคุณค่าและความสำคัญของอาคารตามแนวคิดของนักวิชาการ แล้ว การประเมิน สภาพความแท้ดั้งเดิม (authenticity) ก็เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นกันในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูอาคารประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถทำการประเมินได้ด้วยการสำรวจกายภาพอาคารในพื้นที่จริง ทั้งนี้เรื่องของสภาพความแท้ดั้งเดิมสามารถแยกย่อยออกเป็นหัวข้อได้ดังต่อไปนี้

- 1) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องวัสดุ (authenticity in materials)
- 2) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องงานช่าง (authenticity in workmanship)
- 3) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องการออกแบบ (authenticity in design)
- 4) ความแท้ดั้งเดิมในเรื่องถิ่นที่ตั้ง (authenticity in setting)

2.2.2 ทฤษฎีการอนุรักษ์อาคาร (Conservation)

“การอนุรักษ์” ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้อธิบายไว้ว่า คือ การรักษาให้คงเดิม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้ (สุนิพร สุทธิประภา, 2549, น. 34)

- 1) การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับ ทรัพยากรธรรมชาติ คือ การรู้ใช้อย่างมีประสิทธิภาพให้ได้ นานที่สุด เกิดประโยชน์สูงสุด และสูญเสียน้อยที่สุด
- 2) การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม คือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญสิ้นไป หรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม

สำหรับทฤษฎีการอนุรักษ์โบราณสถานนี้ จอห์น รัสกิน (John Ruskin) นักวิพากษ์วิจารณ์การอนุรักษ์โบราณสถาน ในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ชาวอังกฤษ กล่าวถึงสาเหตุที่ต้องมีการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ประกอบด้วยเหตุผลสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (Jokilehto, 1999, pp. 174 - 181)

- 1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คือ โบราณสถานใด ๆ ก็เป็นเสมือนตัวแทนของชนชาตินั้น ๆ ที่แสดงออกถึงความรุ่งเรืองและวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตชุมชนในอดีต ดังนั้นโบราณสถานจึงเสมือนเอกสารทางประวัติศาสตร์ (documentary) ไม่ต่างจากเอกสารประเภทลายลักษณ์อักษร
- 2) มิติของเวลา คุณค่าของอาคารไม่ได้อยู่ที่ราคาก่อสร้างหรือราคาวัสดุก่อสร้างอาคาร แต่ความเสื่อมโทรมและผุพังของอาคารต่างหากที่เป็นสิ่งที่จะต้องยอมรับ
- 3) ความจริงแท้ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) ความจริงแท้ที่สามารถมองเห็นได้ เช่น ลวดลายส่วนประดับ ปูนปั้น และ (2) ความจริงแท้ของฝีมือ เช่น เทคนิค และวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารในตอนนั้นเวลานั้น ดังนั้นการทำการเลียนแบบส่วนใดส่วนหนึ่งทดแทนส่วนที่เสียหายจึงเป็นการโกหกอย่างสิ้นเชิง
- 4) จิตวิญญาณ การมองตัวโบราณสถานเสมือนมีชีวิต มีการดับสูญเช่นเดียวกับมนุษย์ ดังนั้นเมื่อผ่านยุคที่รุ่งเรืองแล้วก็ไม่ควรไปแตะต้องมันอีก

ดังนั้นพอสรุปได้ว่าแนวทางการสงวนรักษาโบราณสถานของรัสกินนั้น เป็นเพียงแค่การปิดกั้นเขตโบราณสถานเท่านั้น ส่วนการป้องกันเพื่อไม่ให้เกิดความเสื่อมถอยก่อนเวลาอันควร ในกรณีที่ต้องซ่อมแซมก็ให้แยกชิ้นส่วนใหม่และเก่าอย่างชัดเจน รวมทั้งระบุวันเวลาที่ทำการซ่อมแซมบนชิ้นส่วนที่ต่อเติมด้วย ซึ่งแนวทางนี้เรียกว่า การบูรณะแบบโรแมนติก (Romantic)

แนวคิดของรัสกินนั้นขัดแย้งกับแนวคิดของ ไวโอลเล เลอ ดุก (Viollet le Duc) นักวิชาการและนักปฏิบัติการบูรณะโบราณสถานชาวฝรั่งเศสในยุคเดียวกัน รวมทั้งถูกต่อต้านจากสถาปนิก

นักอนุรักษ์ในยุคหลัง ๆ เนื่องจากเห็นว่าเป็นแนวทางการอนุรักษ์ที่ไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม เปรียบเสมือนการปล่อยให้โบราณสถานอยู่เฉย ๆ เพื่อรอวันผุพังในที่สุดเท่านั้น

2.2.3 ทฤษฎีการบูรณะอาคาร (restoration)

1) แนวทางการบูรณะเชิงรูปแบบ

แนวทางการบูรณะเชิงรูปแบบ (stylistic restoration) นี้เกิดขึ้นในราวช่วงปี ค.ศ. 1830 – 1870 โดยเป็นแนวคิดที่แตกต่างจากแนวคิดของรัสกินค่อนข้างมาก เนื่องจากมองว่าโบราณสถานสามารถทำการบูรณะได้เพื่อหยุดยั้งการพังทลายหรือเพื่อฟื้นคืนสภาพให้กับโบราณสถานอีกครั้ง ทฤษฎีนี้เป็นของไวโอเล เลอ ดูก นักวิชาการ นักปฏิบัติกรบูรณะโบราณสถานชาวฝรั่งเศส แนวทางนี้เป็นแนวทางการบูรณะที่เน้นความสมบูรณ์และงดงามของตัวโบราณสถาน รวมทั้งสามารถทำการแก้ไขดัดแปลงให้เหมือนสภาพตอนต้นของอาคารถนั้น ๆ ได้ โดยหลักการก่อนการบูรณะ 6 ประการสำคัญ ได้แก่ (บุญเสริม เปรมธาดา, 2545, น. 13)

1.1) ต้องเข้าใจในเรื่องของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในแต่ละยุค รวมทั้งวัสดุและเทคนิค และกรรมวิธีการก่อสร้างของสถาปนิกในสมัยนั้น

1.2) หารูปแบบที่เหมาะสมด้วยกระบวนการวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ ชิ้นส่วนที่หายไปสามารถทำขึ้นใหม่ทดแทนเพื่อความสมบูรณ์ของโบราณสถาน โดยมีแนวคิดสำคัญ 5 ประการ ที่ใช้ในการบูรณะเชิงรูปแบบ คือ

1.2.1) แนวคิดด้านรูปแบบ (concept of style) กล่าวคือ โบราณสถานแต่ละหลังมีความแตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับปัจจัย อาทิ ประเภทของอาคาร และสภาพวัฒนธรรมท้องถิ่นที่โบราณสถานนั้นตั้งอยู่

1.2.2) แนวคิดด้านโครงสร้าง (concept of structure) โครงสร้างของตัวโบราณสถานสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพื่อสร้างความแข็งแรง หรือเปลี่ยนวัสดุทดแทนของเดิมด้วยวัสดุประเภทเดียวกันที่มีคุณภาพดีกว่าเดิม

1.2.3) แนวคิดเชิงอุดมคติ (concept of idealistic) การพยายามหาที่มาของสถาปัตยกรรมจากอดีต

1.2.4) การคิดจากการเทียบกับสถาปัตยกรรมร่วมสมัยเดียวกัน เพื่อหาเอกลักษณ์ของยุคสมัย เทคนิคการก่อสร้าง และการออกแบบที่คล้ายคลึงกัน

1.2.5) แนวคิดแบบเหตุผลนิยม และแบบวัตถุนิยม (rationalism and materialism) มีกระบวนการคิดเหมือนการวิจัยในปัจจุบัน คือ มีกระบวนการคิดและตัดสินใจเป็นขั้นเป็นตอน

- (1) การศึกษาประวัติศาสตร์ เช่น หลักการที่มาของการก่อสร้าง ลักษณะโครงสร้างวัสดุ และเทคนิคการก่อสร้าง เป็นต้น
- (2) การศึกษาโดยการลงสำรวจสถานที่จริงเพื่อบันทึกสภาพปัจจุบัน รวมถึงสภาพแวดล้อมโดยรอบพื้นที่
- (3) การวิเคราะห์บริบททางประวัติศาสตร์ เปรียบเทียบกับบริบทในปัจจุบัน
- (4) การสังเคราะห์ข้อมูลในชั้นต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางในการบูรณะด้วยวิธีการใหม่

แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในยุโรป และปรากฏมีโบราณสถานหลายแห่งที่รับเอาแนวคิดการบูรณะดังกล่าวไปใช้ปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ดีแนวคิดดังกล่าวก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก โดยเฉพาะจากรัสกิ้นที่กล่าวหาว่า แนวทางการบูรณะโบราณสถานลักษณะดังกล่าวเป็นการหลอกลวงอย่างสิ้นเชิง ซึ่งความคิดของรัสกิ้นนั้นสอดคล้องกับความคิดนักวิชาการด้านการอนุรักษ์ของไทยบางท่าน อาทิ

นิคม มุสิกคามะ และ ธาดา สุทธิธรรม ได้กล่าวถึงแนวทางการบูรณะเชิงรูปแบบไว้ว่า (นิคม มุสิกคามะ, 2548, น. 89)

“...การบูรณะแบบ stylistic หรือการบูรณะแบบ “ให้เป็นสไตล์เดียวกัน” ตามแนวความคิดนี้โบราณสถานแต่ละแห่งไม่อาจมีลักษณะเฉพาะของตนเอง จึงก่อให้เกิดการก่อสร้างเพื่อดัดแปลงและต่อเติมขนาดใหญ่มาก ทำให้โบราณสถานต่างๆ เปลี่ยนไปในรูปแบบเดียวกัน...”

2) ทฤษฎีการบูรณะของคามิโล โบอิโต

คามิโลได้ทำการประกาศหลักการปฏิสังขรณ์ตามแนวความคิดของเขา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้ยึดถือมาจนถึงในปัจจุบัน สามารถกล่าวโดยย่อได้ 4 ข้อ ดังต่อไปนี้ (บุญเสริม เปรมธาดา, 2545, น. 14)

2.1) โบราณสถานนั้นนอกจากจะมีคุณค่าสำหรับการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ใช้แสดงประวัติศาสตร์ของปวงชน และประเทศชาติ สมควรได้รับความ

เคารพ มั่นยอมเป็นการหลอกลวง และเป็นการกระทำที่ผิดอย่างยิ่ง หากก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับตัวโบราณสถาน

2.2) โบราณสถานควรได้รับการเสริมสร้างความแข็งแรงมากกว่าการซ่อมแซม และการซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มเติมส่วนประกอบโดยเฉพาะการทำให้เป็นของใหม่ควรหลีกเลี่ยง

2.3) การต่อเติมที่จำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยมีเหตุผลสนับสนุนที่พอเพียง การกระทำนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เพียงพอ ลักษณะและวัสดุที่ใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้น ควรแตกต่างจากของเดิม แต่รูปลักษณะของอาคารดั้งเดิมก็ยังสามารถดำรงไว้ได้

2.4) ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นซ้อนทับกันหลายยุคหลายสมัยกับตัวโบราณสถาน ถือเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ที่จะต้องพึงรักษาไว้ ยกเว้น การที่มันจะเป็นการปกปิด หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของอาคารนั้น

3) ทฤษฎีการบูรณะเชิงวิทยาศาสตร์

แนวคิดการบูรณะเชิงวิทยาศาสตร์ (scientific restoration) นี้เป็นของนายกุสตาโว จิโวนานโนนี (Gustavo Giovannoni) โดยเขาทำการขยายแนวคิดของโบอิโต แล้วทำการตั้งเป็นทฤษฎีใหม่ ซึ่งแท้จริงแล้วควรจะเรียกว่าแนวทางการปฏิสังขรณ์นี้ว่า “การบูรณะเชิงวิชาการ (scholarly restoration)” เพราะแนวทางนี้ไม่ได้มีการคิดค้นเชิงในเชิงวิทยาศาสตร์ขึ้นใหม่ เป็นเพียงการมองโบราณสถานในรูปแบบของการเป็นหลักฐานการศึกษา มีความคิดว่าองค์ประกอบทุกส่วนของโบราณสถานควรถูกอนุรักษ์ไว้ทุกส่วน ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่ปิดบัง หรือบิดเบือนรูปลักษณะอื่น แท้จริงของโบราณสถานก็ตาม โดยไม่ค่อยคำนึงถึงเรื่องของความเหมาะสม หรือคุณค่าความงามสักเท่าไร

หลักการนี้ก็ได้รับการพิสูจน์ภายหลังว่าไม่เหมาะสม เนื่องจากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1943-1945) มีเมืองจำนวนมากได้ถูกทำลายลง การพยายามเก็บรักษาสภาพอาคารไว้เช่นที่มันถูกทำลาย โดยไม่ให้มีการปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนสู่สภาพเดิมที่สมบูรณ์ จึงไม่อาจยอมรับได้ (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2539, น. 145)

4) ทฤษฎีการบูรณะเชิงวิกฤต

ทฤษฎีการบูรณะเชิงวิกฤต (critical restoration) เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดย ซีซาร์ บรานดี้ (Cesar Brandi) นักเขียนและนักวิจารณ์ชาวอิตาลี แนวคิดนี้จะมองตัวของสถาปัตยกรรมในลักษณะองค์รวมและความเป็นเอกภาพ ในส่วนการบูรณะจะทำในลักษณะของการหล่อหลอมขึ้นมาใหม่ (reintegration) โดยทำการแยกระหว่างส่วนเก่าและใหม่ให้มีความแตกต่างกัน แต่ยังคงไว้ซึ่งความเป็นเอกภาพ โดยบรานดี้ได้ให้หลักการบูรณะเชิงวิกฤตไว้ดังนี้ (บุญเสริม เปรม-ธาดา, 2545, น. 15)

- 4.1) การบูรณะควรกระทำอย่างระมัดระวัง โดยไม่ทำให้เอกภาพของอาคารลดคุณค่าลง
- 4.2) การบูรณะวัสดุและชิ้นส่วนต่างๆต้องกระทำอย่างตรงไปตรงมา ไม่ยอมให้มีการคาดเดาจากความคิดของผู้บูรณะเอง
- 4.3) การบูรณะในแต่ละครั้งต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อการบูรณะต่อไปในอนาคต

2.2.4 ทฤษฎีการอนุรักษ์กรอบอาคาร

ทฤษฎีการอนุรักษ์กรอบอาคาร (façade retention or facadism) เป็นที่ยอมรับในการอนุรักษ์โบราณสถานว่าเป็นการอนุรักษ์วิธีหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยภายในอาคารได้ ถือเป็นการประนีประนอมกันระหว่างนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ และนักอนุรักษ์โบราณสถาน โดยยังคงรักษารูปแบบของกรอบโบราณสถาน และบรรยากาศดั้งเดิมภายนอกไว้ทั้งหมด ทั้งนี้จะมีเฉพาะการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในอาคาร เพื่อรองรับการใช้งานรูปแบบใหม่เท่านั้น

เดวิด ไฮฟีลด์ (Highfield, 1991) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการอนุรักษ์กรอบอาคารว่า เปรียบเสมือนเป็นการสร้างอาคารใหม่ภายในกรอบเดิม (box in box) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการอนุรักษ์กรอบของอาคารเก่า เพื่อคงบรรยากาศดั้งเดิมของเมืองให้มากที่สุด ตามแนวทางดังนี้

- 1) การเก็บรักษาแผงหน้าอาคาร (alteration to the retained facade) โดยรักษาสภาพให้มีรูปแบบตามเดิมให้มากที่สุด หรือทำการเปลี่ยนแปลงส่วนของแผงหน้าอาคารให้น้อยที่สุด
- 2) การซ่อนโครงสร้างของอาคารใหม่ (concealment of the new structure)
- 3) ขนาดของที่ว่างภายใน (scale of interior spaces) ควรมีขนาดใกล้เคียงกับของเดิม
- 4) การสร้างระดับภายในพื้นที่ใหม่ (new floor levels) ให้สัมพันธ์กับภายนอกอาคาร

- 5) บูรณะลักษณะดั้งเดิมที่สำคัญ (restoration of major original features)
- 6) การออกแบบทางเข้าออกใหม่ (design of new frontage)
- 7) การใช้วัสดุใหม่ (new materials) แทนที่ของเดิมที่หลุดหาย ซ้ำรูปหรือการใช้วัสดุชนิดเดียวกันกับวัสดุเดิม โดยคำนึงถึงความกลมกลืนของโบราณสถาน
- 8) การใช้วัสดุที่ทำเลียนแบบ (artificial material)
- 9) การต่อเติมอาคารโดยคำนึงถึงสัดส่วน ภาพรวมและตำแหน่งที่ต่อเติม (scale appearance and position of extensions)
- 10) การอนุรักษ์ และการทำขึ้นใหม่ของชิ้นส่วนอาคารที่มีความสำคัญรองลงมา
- 11) การสงวนรักษา หรือการสร้างสรรค์หลังคาขึ้นใหม่ (preservation or re-creation of the original roof)
- 12) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบหลังคาใหม่ (design of new roofs)
- 13) การตกแต่งลดรายละเอียดที่สำคัญ (visual and decorative features)

แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับการต่อต้านจากนักอนุรักษ์หัวเก่า (purist) ที่แย้งว่าการอนุรักษ์ไม่ควรอนุรักษ์แต่เพียงกรอบอาคาร ควรจะอนุรักษ์ทั้งโครงสร้าง และรายละเอียดอื่นๆ แต่สำหรับนักอนุรักษ์สมัยใหม่ และนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์นั้นได้รับการตอบรับอย่างดี เนื่องจากสอดคล้องและกลมกลืนกับสถานะเศรษฐกิจและสังคมของโลกสมัยใหม่

2.2.5 แนวคิดการต่อเติมส่วนใหม่ในงานสถาปัตยกรรม (infill design)

แนวคิดการต่อเติมส่วนใหม่ในงานสถาปัตยกรรม (ชาวัต อำไพพรรณ, 2550 น. 22) เป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้เพื่อแก้ปัญหา ในกรณีที่อาคารเก่านั้นมีพื้นที่ไม่เพียงพอที่จะรองรับการใช้งานใหม่ตามแนวทางการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารเก่า จึงจำเป็นที่จะต้องทำการต่อเติมเพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้งานให้กับตัวอาคารดั้งเดิม การต่อเติมส่วนใหม่ในงานสถาปัตยกรรมนี้สามารถทำได้โดยยึดตามแนวคิดการต่อเติมส่วนใหม่ของ คาร์ลา ครีต และ แมเรียน โรเบิร์ต (Greed & Marion, 1998) คือ การต่อเติมส่วนใหม่เพิ่มเติมเข้าไปในลักษณะของการอยู่ระหว่าง (inbetween) ทั้งนี้ในการออกแบบต่อเติมเพื่อช่วยสนับสนุนการใช้งานใหม่นั้น จำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงปัจจัยตลอดจนเงื่อนไขอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนขอบบริบทด้านสิ่งแวดล้อม ขนาดและมวลของอาคาร (scale and massing) เป็นต้น เพื่อให้การต่อเติมนั้นอยู่ในระดับที่เหมาะสม และไม่เป็นการทำลายอัตลักษณ์ของอาคาร

การออกแบบต่อเติมส่วนใหม่นั้นสามารถทำได้ในหลายระดับด้วยกัน ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของแต่ละอาคารและแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้สามารถสรุปข้อพิจารณาในการต่อเติมส่วนใหม่ในอาคารประวัติศาสตร์ได้ดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 2.3)

ตารางที่ 2.3

แนวทางเพื่อการตัดสินใจสำหรับการออกแบบต่อเติมส่วนใหม่ในงานสถาปัตยกรรม

ทางเลือกเพื่อการต่อเติมส่วนใหม่ (infill design option)	ลักษณะพิเศษเฉพาะ (characteristic)	บริบทโดยรอบ (context)	ข้อคิดเห็น (comment)
1. การรักษาส่วนหน้าของอาคารไว้	รักษาในส่วนของกรอบอาคาร โดยสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายใน โดยที่ต้องสัมพันธ์กันกับความสูงของแต่ละชั้น และตัวกรอบอาคารเอง	ทางเลือกนี้จะถูกนำมาใช้ในกรณีที่กรอบของอาคารเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่แสดงถึงคุณค่าของอาคาร และมีความสำคัญต่อทัศนียภาพของเมือง	เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับคุณค่าของพื้นที่อย่างสูงสุด นักอนุรักษ์นิยม และนักอนุรักษ์หัวก้าวหน้าจะดูในส่วนของการสูญเสียความสมบูรณ์ในคุณค่าอย่างมาก และบ่อยครั้งที่อาจเกิดปัญหาระหว่างการเปลี่ยนแปลง
2. การเลียนแบบของเดิมหรือการปรับให้เหมือน	อาจเป็นการสร้างอาคารใหม่บนพื้นที่ว่าง หรือสร้างบนซากอาคารเก่าที่ใกล้จะพัง โดยใช้การเลียนแบบอาคารข้างเคียง เช่น ความสูง ช่องเปิด วัสดุ การตกแต่ง	ทางเลือกนี้เหมาะสมกับเมืองที่มีการวางผังอาคารไปในทางเดียวกัน หรือ ชื่อของอาคารที่ถูกทำลายไปแล้ว หรืออาคารเก่าที่ถูกรื้อถอน	เป็นทางเลือกที่ง่ายในการปฏิบัติ แต่จำเป็นที่จะต้องคำนึงให้มากในส่วนของวัสดุ และฝีมือช่าง เช่น วัสดุควรใช้วัสดุที่ดีอาจมีราคาแพง ส่วนฝีมือช่างก็ต้องให้มีความเนียน ไม่แตกต่างจากของเดิม ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมด้วยว่าจะทำหรือไม่ดี

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

ทางเลือกเพื่อการ ต่อเติมส่วนใหม่ (infill design option)	ลักษณะพิเศษเฉพาะ (characteristic)	บริบทโดยรอบ (context)	ข้อคิดเห็น (comment)
3. การทำอย่างมี เหตุผลหรือมี หลักการที่วัดได้	เบื้องต้นควรคำนึงถึง เรื่อง รูปทรงมวลอาคาร ผังอาคาร ขนาดอาคาร ทัศนียภาพ โดยรวม สัดส่วน เส้นอาคาร ช่องเปิด และการใช้วัสดุ	แนวทางที่เหมาะสมสำหรับ ภาพรวมของอาคารที่สามารถ มองเห็นได้ เช่น การกำหนด ความสูงของอาคาร แต่ รูปแบบนั้นสามารถทำได้ หลากหลาย	แนวทางที่ใช้วัดในเรื่องของ ความดูดีซึ่งมีความชัดเจนนั้น ปรากฏอยู่ให้เห็นโดยทั่ว จึง เป็นที่มาของคำถามที่ว่า สามารถ หรือ ไม่ควรจะมีผล ในลักษณะของการทำอาคาร แบบตามๆกัน คำตอบคือ แนว ทางการแก้ปัญหาที่ดีขึ้นอยู่กับ ตัวสถาปนิกนั่นเอง
4. การทำอย่างเป็น กลาง หรือ แตกต่าง	ความต้องการที่สัมพันธ์กับ ผลกระทบทั้งหมดของอาคาร อาทิ ความสมดุลของสัดส่วน ช่องเปิดและผนังที่เหมาะสม ความกลมกลืนของการใช้สี	เป็นแนวทางเพื่อส่งเสริม คุณ ภาพ ของ ความ เปลี่ยนแปลงแตกต่างกับ สิ่งแวดล้อมโดยรอบ	เป็นแนวทางที่น่าเบื่อ หากถูก ใช้เกินความจำเป็น เนื่องจาก ความซ้ำซากและจำเจในการ ออกแบบ แต่ได้รับการยอมรับ มากในหมู่นักอนุรักษ์นิยม
5. การแสดงออกถึง บริบทเป็น สำคัญ	วิธีการออกแบบในลักษณะนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งมีที่มา จากการวิเคราะห์ ระหว่างผล ตอบรับ และรูปแบบเฉพาะ โดยมากจะเป็นการออกแบบ แนวโพสต์โมเดิร์น (Post- modernism)	ส่วนใหญ่ใช้ในพื้นที่ที่มีความ เปลี่ยนแปลง และมีความโดดเด่น ทั้งในตัวอาคาร ประวัติศาสตร์เอง และการ ปรับเปลี่ยนการใช้สอยของ พื้นที่	เป็นแนวทางที่ดี โดย จำเป็นต้องอิงกับผู้เชี่ยวชาญ หรือนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยร่วมมือกับสถาปนิกที่ดี ซึ่ง จำเป็นจะต้องคำนึงถึงความ เป็นสมัยนิยม ไม่เช่นนั้น อาจจะตกยุคได้โดยง่าย
6. การทำให้ แตกต่างอย่าง ชัดเจน และ การแสดงออก ทางโครงสร้าง	แสดงออกถึงความเป็น ของใหม่ด้วยเทคโนโลยี (ศตวรรษที่ 20) สามารถ ใช้ประโยชน์จาก เทคโนโลยี รวมทั้ง ตอบสนองต่อประโยชน์ใช้ สอย	มีความเหมาะสมกับ (1) ต้องการความแตกต่าง (2) เพื่อสร้างจุดเด่นบนพื้นที่ เสื่อมโทรมที่ต้องการความ เปลี่ยนแปลงมาก	ความเหมาะสมขึ้นอยู่กับ ปัจจัยหลายๆอย่าง เช่น สัดส่วน ขนาด ความเป็นมิตร กับพื้นที่ ความโปร่ง และการ เข้าถึงได้ง่าย แต่ข้อเสียคือ อาจเกิดความขัดแย้งทาง สายตา หรือรุกรานตัวอาคาร ดั้งเดิม ดังนั้นในการออกแบบ จึงต้องระวังให้มาก

ที่มา: ชาติ อำไพพรรณ, 2550, น.25

2.2.6 แนวคิดการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคารเก่า (adaptive reuse)

ในเรื่องการปรับการใช้สอยอาคารเก่า ให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ใหม่นั้น อัมพัน กิจงาม นักโบราณคดี 9 ช.ช. กรมศิลปากร ได้ให้ความเห็นไว้ว่า (กรมธำรักษ์, 2548, น. 139)

“...ไม่ยากเกินไปยึดติดกับคำว่าโบราณสถาน คนส่วนใหญ่มักคิดว่าหากอาคารโบราณสถานใดได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วจะนำไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ ต้องเก็บไว้เฉยๆ อันนั้นเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะโบราณสถานมีหลายแบบ หลายลักษณะ โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ได้ ก็ควรนำไปซ่อมแซมแล้วนำกลับมาใช้ใหม่ เพราะถ้าปล่อยไว้ไม่ได้ใช้ก็มีแต่จะทรุดโทรมลงเรื่อยๆ และผุพังไป...

...ส่วนเรื่องการนำกลับมาใช้ประโยชน์อย่างไรวินั้น เราไม่ควรไปยึดติดกับ วิธีการ ควรมองที่ ผลลัพธ์ มากกว่า ...

...แนวทางการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ต้องมองแบบองค์รวม ไม่ใช่แค่โชว์หรือหวงปิดตายไว้ แต่เป็นการทำอย่างไรที่จะธำรงรักษาคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นได้อย่างยั่งยืนชั่วลูกชั่วหลานของเรา...”

1) ความหมายของการปรับการใช้สอย

การจะทำให้อาคารประวัติศาสตร์นั้นสามารถคงอยู่ได้นั้น มีทางเลือกในการปฏิบัติด้วยกัน 4 ประการ โดย (สุนิพร สุทธิประภา, 2549 น. 54)

- 1.1) การรักษาให้คงสภาพเดิม
- 1.2) การเปลี่ยนแปลง
- 1.3) การทำลาย
- 1.4) การสร้างกลับคืนโดยการลอกเลียนแบบของเดิม

ซึ่งการปรับการใช้สอยอาคารนั้น ถือเป็น 1 ในความหมายของการเปลี่ยนแปลงด้วยกัน ดังนั้นการทำให้อาคารทางประวัติศาสตร์อย่างกลุ่มอาคารศาลากลางสามารถอยู่รอดได้ในปัจจุบัน โดยยังคงไว้ซึ่งคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมอยู่ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการใช้สอยอาคารเก่าโดยให้การใช้งานใหม่นั้นสอดคล้องกับสภาพบริบทของเศรษฐกิจ และสังคมในปัจจุบัน

2) ข้อควรพิจารณาในการปรับการใช้สอย

การปรับการใช้สอยในอาคารประวัติศาสตร์เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมสมัยนั้นสำหรับในประเทศไทยไม่สามารถทำได้กับอาคารเก่าทุกประเภท โดยมีอาคารอยู่ 2 ประเภทด้วยกัน ที่ไม่เหมาะที่จะนำมาปรับเปลี่ยนการใช้งานใหม่ ได้แก่ (1) ศาสนสถาน และ (2) อาคารซึ่งมีความต้องการแสดงคุณค่าในส่วนของคุณค่าที่สูง

โดยการปรับการใช้สอยจะก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านของการอนุรักษ์ 3 อย่าง (สุนิพร สุทธิประภา, 2549, น. 12)

- 2.1) เป็นการนำอาคารเก่ากลับมาใช้ใหม่ หรือเพิ่มคุณค่าในด้านสังคมเศรษฐกิจร่วมสมัย
- 2.2) เป็นการเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งในด้านศักยภาพการท่องเที่ยว และ การใช้พื้นที่เพื่อการสื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันเชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรม
- 2.3) เป็นการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์

3) ความเหมาะสมในการใช้งานแบบใหม่ (appropriate new uses)

3.1) การใช้งานแบบไม่หยุดนิ่ง (active use) เป็นการใส่กิจกรรมใหม่เข้าไปเพื่อเป็นการสร้างรายได้ในการฟื้นฟูและรักษาอาคารในการปรับใช้สอย ตัวอย่างการใช้งานประเภทนี้ คือ โรงแรม ร้านค้าย่อย ห้างสรรพสินค้า

3.2) การใช้งานแบบหยุดนิ่ง (passive use) ไม่ได้เป็นการทำเพื่อการสร้างรายได้เพื่อนำมาฟื้นฟูและรักษาอาคารแต่เป็นการสร้างประโยชน์ทางสังคมให้กับชุมชน ตัวอย่างของการใช้งานประเภทนี้ คือ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด ห้องจัดแสดงภาพ และอื่น ๆ ที่เป็นกิจกรรมทางสังคม

4) ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเจ้าของอาคารเก่า

เมื่อมีการปรับเปลี่ยนการใช้สอย สิ่งที่ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้อีกสิ่งหนึ่ง คือ การเปลี่ยนเจ้าของหรือผู้ครอบครองผู้มีสิทธิในการดูแลรักษา สิ่งนี้มีผลกระทบโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรกายภาพอย่างรวดเร็วในพื้นที่ประวัติศาสตร์ เนื่องจากผู้เข้ามาใหม่อาจจะนำพาเอาความแปลกใหม่ เช่น เทคโนโลยีหรือสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมยาวนาน ซึ่ง

อาจจะมีผลต่อวิถีชีวิตชุมชน รวมถึงลักษณะทางกายภาพ จึงจำเป็นจะต้องวิเคราะห์เพื่อให้สามารถอยู่ด้วยกันได้

2.3 ข้อกำหนด และบทบัญญัติอันเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ โบราณสถาน เพื่อปรับใช้เป็นโรงแรม

การเข้าไปพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในพื้นที่โบราณสถานจะมีความละเอียดอ่อนมากกว่าการเข้าไปพัฒนาในพื้นที่ดินทั่วไปของเอกชน เนื่องจากต้องให้น้ำหนักและความสำคัญในด้านการอนุรักษ์ และต้องระมัดระวังในทุก ๆ ส่วนทุก ๆ ขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการรื้อถอน ขั้นตอนการเตรียมการก่อสร้าง แม้แต่ในขั้นตอนของการก่อสร้างเองก็ตามที่ ทั้งนี้จะขอทำการยกตัวอย่างเฉพาะข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องในส่วนของการอนุรักษ์เท่านั้น

2.3.1 พ.ร.บ. โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

ใน พ.ร.บ. ดังกล่าวนี้นี้เฉพาะในส่วนของข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ของโครงการที่ศึกษาอยู่ มีดังต่อไปนี้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2504)

1) อธิบดีกรมศิลปากรมีอำนาจในการทำการขึ้นทะเบียนโบราณสถานใด ๆ ได้ตามเห็นสมควรได้ รวมทั้งให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ได้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

2) โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ชำรุด หักพัง หรือเสียหาย ไม่ว่าด้วยประการใด ๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้นแจ้งการชำรุด หักพัง หรือเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดี ภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่เกิดชำรุด หักพัง หรือเสียหายนั้น

2.3.2 พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

ใน พ.ร.บ. ดังกล่าวนี้นี้เฉพาะในส่วนของข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ของโครงการที่ศึกษาอยู่ มีดังต่อไปนี้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2535)

1) โบราณสถาน หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

2) ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อน ย้าย โบราณสถาน หรือส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดี หรือได้รับอนุญาตให้เป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใด ก็ต้องปฏิบัติตามนั้นด้วย

2.3.3 ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการจัดผลประโยชน์และควบคุมสิ่งก่อสร้างในเขตโบราณสถานของกรมศิลปากร พ.ศ.2535

ใน พ.ร.บ. ดังกล่าวนี้นเฉพาะในส่วนของข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ของโครงการที่ศึกษาอยู่ มีดังต่อไปนี้ (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2539, น. 131)

1) เขตที่ดินโบราณสถานของชาติที่จะนำมาจัดผลประโยชน์ตามระเบียบนี้ ได้แก่ บริเวณที่ดินซึ่งมีระยะห่างจากตัวหรือซากของโบราณสถาน หรือบริเวณโบราณสถานซึ่งได้กำหนดไว้ในประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เป็นระยะไม่น้อยกว่า 20 เมตร

เมื่อได้ทำการก่อสร้างอาคารสิ่งปลูกสร้างหรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินของโบราณสถานแล้ว อาคารสิ่งปลูกสร้างที่ก่อสร้าง หรือบริเวณที่ได้เข้าใช้ประโยชน์ต้องไม่ทำให้เสียความงาม หรือทำลายคุณค่าของโบราณสถาน และต้องอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมโดยไม่ทำลายสภาวะแวดล้อม หรือเป็นบริเวณที่ต้องห้ามทำการก่อสร้างตามกฎหมาย

2) ผู้ประสงค์จะเช่าที่ดิน อาคาร สิ่งปลูกสร้าง หรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินโบราณสถาน ต้องแสดงความจำนงเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อขอเช่าหรือเข้าใช้ประโยชน์ต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทน

ผู้ประสงค์จะก่อสร้าง หรือต่อเติมอาคารสิ่งปลูกสร้างลงบนเขตที่ดินโบราณสถาน ต้องแสดงความจำนงต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทนเป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมกับส่งแบบแปลนของอาคารสิ่งปลูกสร้างที่จะทำการก่อสร้างหรือต่อเติม เพื่อประกอบการพิจารณาเพื่ออนุมัติให้ผู้ได้รับอนุมัติจากอธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทน ให้ทำการเช่าก่อสร้างอาคารสิ่ง

ปลูกสร้าง หรือเข้าใช้ประโยชน์ในเขตที่ดินโบราณสถาน ทำสัญญากับกรมศิลปากรตามแบบและเงื่อนไขที่กรมศิลปากรเป็นผู้กำหนด ภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับอนุมัติ

3) การก่อให้เกิดการโอน เปลี่ยนแปลง หรือระงับซึ่งสิทธิในตัวหรือทรัพย์สินที่เช่า หรือที่ดินโบราณสถานที่ใช้ประโยชน์ของผู้เป็นคู่สัญญากับกรมศิลปากร ภายหลังที่ได้ทำสัญญาแล้ว ต้องแจ้งต่ออธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้ทำการแทนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อขออนุญาตก่อนทำการนั้น

2.3.5 พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติพ.ศ. 2535

ใน พ.ร.บ. นี้ส่วนใหญ่จะเป็นในส่วนของการป้องกันผลกระทบของการพัฒนาพื้นที่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสภาวะของสิ่งแวดล้อมโดยรอบโครงการ ในส่วนดังกล่าวสามารถพิจารณาอาคารประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานในพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของสภาวะแวดล้อมโครงการได้ ทั้งนี้ในส่วนข้อกำหนดที่มีผลเกี่ยวข้องกับการพัฒนามนที่ศึกษาได้แก่ (ราชกิจจานุเบกษา. 2504)

1) สำหรับอาคารที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ฝั่งทะเล ทะเลสาบ หรือชายหาด หรือที่อยู่ใกล้หรือในอุทยานแห่งชาติ หรืออุทยานประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นบริเวณที่อาจจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม กำหนดให้อาคารประเภทอาคารขนาดใหญ่พิเศษ คือ มีความสูงตั้งแต่ 23 เมตร ขึ้นไป หรือมีพื้นที่รวมกันทุกชั้นหรือชั้นหนึ่งชั้นใดในอาคาร ตั้งแต่ 10,000 ต.ร.ม.ขึ้นไป แจ้งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อขออนุญาตก่อสร้างต่อไป

2) โรงแรมหรือสถานที่พักตากอากาศ ที่มีจำนวนห้องพักตั้งแต่ 80 ห้องขึ้นไป จำเป็นที่จะต้องแจ้งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อขออนุญาตก่อสร้างต่อไปเช่นกัน

2.4 กรณีศึกษา

ในส่วนของการศึกษาในบทนี้ สามารถแบ่งในส่วนของการศึกษา ออกเป็น 2 กรณีศึกษาดังนี้ ได้แก่ (1) กรณีศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพอาคารโบราณสถาน และ (2) กรณีศึกษาเกี่ยวกับการปรับประโยชน์การใช้สอยอาคารเก่าเพื่อใช้เป็นโรงแรม

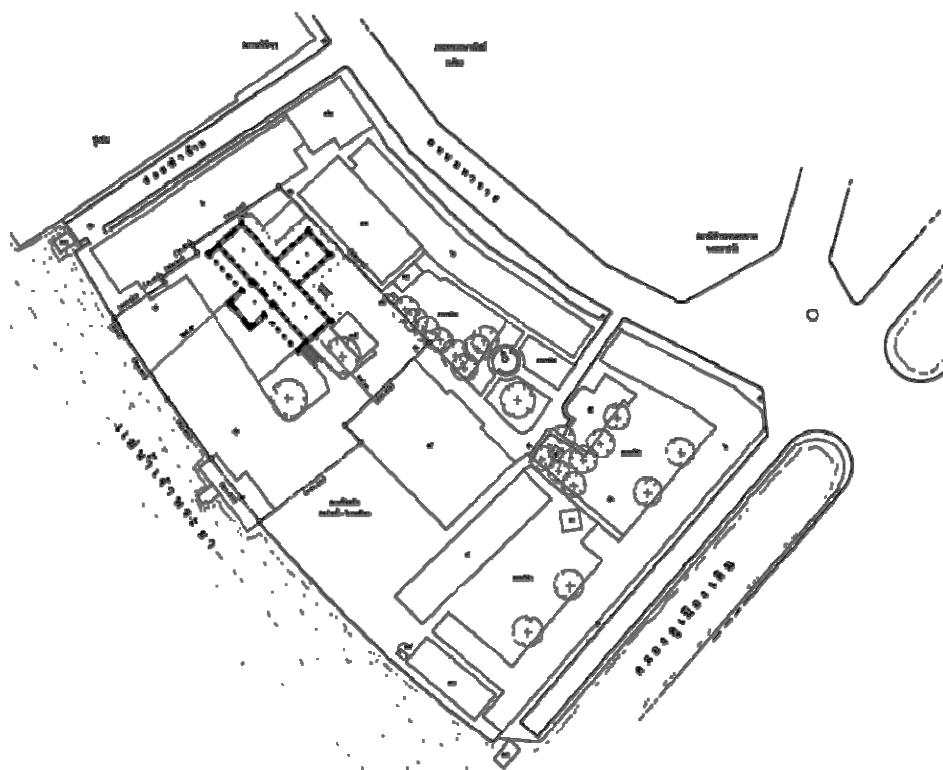
2.4.1 กรณีศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพอาคารโบราณสถาน: อาคาร สุนันทาลัย โรงเรียนราชินี (ปากคลองตลาด)

ในการเลือกแนวทางการบูรณะและฟื้นฟูอาคารสุนันทาลัยมาเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากอาคารดังกล่าว เป็นอาคารประวัติศาสตร์ประเภทอาคารราชการ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตก และสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ตลอดจนมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ขนาด และทำเลที่ตั้งที่มีความคล้ายคลึงกับพื้นที่ที่ทำการศึกษเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งยังเป็นอาคารที่ได้รับขึ้นทะเบียนโบราณสถานเหมือนกันอีกด้วย

ดังนั้นแนวทางการอนุรักษ์และการฟื้นฟูอาคารสุนันทาลัยนี้ จึงน่าจะสามารถนำมาใช้เป็นกรณีศึกษาเพื่อพิจารณา รวมถึงนำมาปรับประยุกต์ใช้กับกลุ่มอาคารศาลากลาง รวมทั้งอาคารสถานทูตฝรั่งเศสได้

ภาพที่ 2.1

ขอบเขตและพื้นที่ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานอาคารสุนันทาลัย

ที่มา: ราชกิจจานุเบกษา, 2548.

1) ประวัติอาคารอาคารสุนันทาลัย (Royal Seminary)

อาคารสุนันทาลัยแห่งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี อีกทั้งเพื่อเป็นการอุทิศเป็นพระราชกุศลแด่พระนางอีกด้วย อาคารดังกล่าวเมื่อแรกสร้างนั้น สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับบำรุงการศึกษาศาสตร์ โดยพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการก่อสร้างตึกใหญ่ 2 ชั้น จำนวน 2 หลัง ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบยุโรป โดยเลือกสถานที่ที่แม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตำบลปากคลองตลาด

อาคารหลังแรก คือ อาคารสุนันทาลัย ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนอีกอาคารหนึ่ง คือ อาคารสุนันทาลัยฝั่งใต้ หรือ เรียกอีกชื่อว่าตึกนาฬิกา ในปีพุทธศักราช 2423 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์อาคาร พร้อมพระราชทาน นามของโรงเรียนว่า “สุนันทาลัย” และเริ่มเปิดให้มีการเรียนการสอน ในราวปีพุทธศักราช 2435

ในช่วงปีพุทธศักราช 2441 - 2447 กระทรวงธรรมการได้ขอเข้ามาใช้พื้นที่ของอาคารสุนันทาลัย ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ทางโรงเรียนสุนันทาลัยก็กำลังจะปิดตัวลง (ปิดดำเนินการในปีพุทธศักราช 2445) ต่อมาในราวปีพุทธศักราช 2446 ทางโรงเรียนนายเรือได้มาขอยืมสถานที่ของอาคารสุนันทาลัยเพื่อใช้เป็นที่พักของนักเรียนนายเรือชั่วคราว ในช่วงที่มีการซ่อมแซมพระราชวังเดิม ฝั่งธนบุรี บริเวณตรงข้ามพระบรมมหาราชวัง เมื่อเข้าสู่ปีพุทธศักราช 2448 ทางกระทรวงธรรมการได้ใช้งานอาคารดังกล่าว เพื่อเป็นที่เก็บรักษาพัสดุของทางกระทรวง และช่วงเดียวกันนี้ก็เริ่มมีการจัดตั้งเป็นโรงเรียนสำหรับสอนภาษาอังกฤษ คือ โรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษ จนเมื่อปีพุทธศักราช 2449 เมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้ทำการกราบบังคมทูลขอพระราชทานที่ดิน และอาคารสุนันทาลัยคืนจากกระทรวงธรรมการ เพื่อใช้เป็นสถานที่ตั้งของโรงเรียนราชินีแทน พื้นที่ดังกล่าวจึงกลับมาใช้งานในฐานะโรงเรียนอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน

2) ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคาร

อาคารสุนันทาลัย เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neo – Classic) ซึ่งเป็นที่นิยมสร้างกันในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อแรกสร้างนั้น มีอาคารอยู่ด้วยกัน 2 หลัง ในพื้นที่ แบ่งออกเป็น

2.1) อาคารสุนันทาลัยฝั่งเหนือ

2.2) อาคารสุนันทาลัยฝั่งใต้ (ตึกนาฬิกา) ซึ่งอาคารนี้ภายหลังได้รื้อถอน เพื่อสร้างเป็นห้องประชุมอาคารสว่างวัฒนาแทน

ดังนั้นอาคารสุนันทาลัยฝั่งเหนือ จึงเป็นอาคารเก่าเพียงหลังเดียวของโรงเรียนในปัจจุบัน

อาคารสุนันทาลัยเป็นอาคารที่มีลักษณะการออกแบบผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางขนานไปกับแนวแม่น้ำ โดยมีมุขยื่นออกมาทั้งด้านหน้าและด้านหลัง (crown) ทำให้มีลักษณะคล้ายรูปกากบาท มีระเบียงโอบรอบอาคาร ตัวอาคารประดับด้วยช่องโค้ง (arch) มีการทำเสาอิง ลวดบัว ประดับลายปูนปั้นแบบตะวันตก ที่มีขนาบหน้าสองข้างเจาะเป็นช่อง (niche) ประดับรูปแกะสลักหินอ่อน มีการสร้างโดม (lantern) ขนาดใหญ่เหนือโถงกลาง มีช่องแสงเป็นกระจก มีดวงไฟอยู่ด้านในส่องสว่างเหมือนประภาคาร อยู่บนยอดหลังคา

สันนิษฐานว่าสถาปนิกผู้ออกแบบอาคารเป็นชาวอิตาเลียนที่เข้ามามีรับราชการในสมัยนั้น แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัดที่สามารถระบุชื่อผู้ที่ออกแบบอาคารได้ (งานประชาสัมพันธ์โรงเรียนราชินี, 2548)

3) ประวัติการบูรณะ ซ่อมแซมอาคารสุนันทาลัยในอดีต

จากการศึกษา พบว่า ตั้งแต่การก่อสร้างอาคารสุนันทาลัยแล้วเสร็จลง ได้มีการซ่อมแซม และเปลี่ยนแปลงลักษณะของอาคารมาโดยตลอดหลายวาระ และอาจจะเป็นเพราะการที่ช่างฝีมือชาวไทยในการซ่อมแซมอาคาร โดยช่างเหล่านั้นส่วนใหญ่มักขาดประสบการณ์ในการซ่อมแซมอาคารเก่าแบบตะวันตก โดยเฉพาะในส่วนของหลังคาที่มีการซ่อมแซมหลายครั้ง จึงสันนิษฐานว่าส่วนโดมของอาคารคงถูกรื้อออกในช่วงใดช่วงหนึ่ง ระหว่างที่มีการซ่อมแซม ในระหว่างปีพุทธศักราช 2460 ถึง 2489 เนื่องจากมีข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศเป็นเครื่องยืนยันว่า โดมกลางได้ถูกรื้อถอนออกแล้วในปดังกล่าว (พุทธศักราช 2489)

4) แนวทางการบูรณะและฟื้นฟูสภาพอาคารสุนันทาลัย

ในโอกาสที่โรงเรียนราชินีมีอายุครบ 100 ปี ในพุทธศักราช 2547 ทางโรงเรียนจึงมีโครงการที่จะบูรณะและฟื้นฟูสภาพอาคารสุนันทาลัยครั้งใหญ่ โดยเชิญทาง ดร.สุวิทย์ รัศมิภูติ

อดีตอธิบดีกรมศิลปากรมาเป็นที่ปรึกษาโครงการ ซึ่งจากท่านเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการบูรณะอาคารสมัยรัชกาลที่ 5 หลายแห่ง ในการบูรณะอาคารสุนันทาลัยครั้งนี้มีมติร่วมกันที่จะทำการบูรณะให้มีสภาพอาคารคงเดิมตามภาพเก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏเป็นหลักฐาน ซึ่งเมื่อทำการเปรียบเทียบกันระหว่างภาพในอดีต (ภาพที่ 2.2) และสภาพในปัจจุบัน (ภาพที่ 2.3) พบว่าอาคารสุนันทาลัยนี้ถูกเปลี่ยนแปลงสภาพให้แตกต่างจากของเดิมในหลายส่วน ทั้งการรื้อถอนในส่วนของโดม และบันไดทางขึ้นบริเวณด้านหน้าของอาคาร 2 ตัว เป็นต้น

แนวทางการบูรณะและฟื้นฟูสภาพอาคารนี้ ทางผู้เชี่ยวชาญและคณะกรรมการร่วมประสานงานมีความเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ที่จะทำการบูรณะอาคารสุนันทาลัยโดยอาศัยหลักการพิจารณาบนพื้นฐานของเหตุผล ประกอบกับภาพถ่าย เอกสาร และหลักฐานต่าง ๆ สามารถสรุปขั้นตอน และส่วนสำคัญที่จะดำเนินการบูรณะดังนี้

- 4.1) ให้เสริมสร้างความแข็งแรงของอาคาร เพื่อความมั่นคงของตัวอาคาร
- 4.2) ให้บูรณะอาคารให้กลับไปมีรูปแบบใกล้เคียงกับของดั้งเดิมที่สุด โดยยึดถือความดั้งเดิมตามหลักฐานที่ค้นพบ
- 4.3) ให้มีการต่อเติม หรือสร้างชิ้นงานใหม่ทดแทนส่วนเก่าที่ขาดหายไปจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารในอดีต เพื่อให้อาคารมีความสมบูรณ์ตามรูปแบบดั้งเดิมมากที่สุด เช่น ออกแบบเพิ่มเติมส่วนของตัวโดม และบันไดทางขึ้นด้านหน้าอาคารทั้ง 2 ตัว รวมถึงการยกอาคารให้สูงขึ้นจากเดิม 1 เมตร
- 4.4) สีของอาคาร เนื่องจากหลักฐานภาพถ่ายไม่สามารถบ่งบอกสีเดิมของอาคารได้ จึงทำการกำหนดสีของอาคารโดยใช้การเปรียบเทียบกับอาคารเก่าในยุคสมัย คือ ให้พื้นผิวของอาคารเป็นสีเหลือง บานประตูและหน้าต่างใช้สีเขียว ตัดขอบด้วยสีขาวที่เสา ขอบปูนหรือรูปปั้น เป็นต้น
- 4.5) เมื่อทำการบูรณะอาคารดังกล่าวแล้วเสร็จ จึงให้ทางกรมศิลปากรทำการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เพื่อสงวนสิทธิ์ในการดำเนินงาน ทั้งนี้ในขั้นตอนดำเนินการต่าง ๆ จะทำการแจ้งให้กับทางกรมศิลปากรทราบโดยตลอด

ภาพที่ 2.2

อาคารสุนันทาลัย ที่แสดงให้เห็นรายละเอียดส่วนต่างๆ ที่สมบูรณ์

ที่มา: งานประชาสัมพันธ์โรงเรียนราชินี, 2548

ภาพที่ 2.3

อาคารสุนันทาลัย ก่อนการบูรณะในปี พ.ศ. 2548

ที่มา: วารสารเมืองโบราณ, 2550

การบูรณะอาคารสุนันทาลัยในช่วงแรกนั้น เริ่มต้นจากการศึกษา และทำการเปรียบเทียบรูปแบบของอาคารในอดีต กับรูปแบบอาคารในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อให้การบูรณะเป็นไปอย่างถูกต้อง จึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบทั้งจากภาพวาด และภาพถ่ายอาคารสุนันทาลัยในหลายยุคหลายสมัย ทั้งหมดรวม 3 ภาพ ดังนี้

(1) ภาพวาดลายเส้นอาคารสุนันทาลัยบนหน้าปกหนังสือ “ราชินีบำรุง” ฉบับเดือนมกราคม พุทธศักราช 2471 เล่มที่ 6 ซึ่งภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นเฉพาะส่วนด้านหน้าของอาคารในลักษณะภาพแบบ 3 มิติ แบบ isometric (ภาพที่ 2.4)

(2) ภาพถ่ายมุมเงยส่วนมุขกลางของอาคารสุนันทาลัย ตีพิมพ์ในอนุสรณ์สาส์น 80 ปี โรงเรียนราชินี หน้า 41 (ภาพที่ 2.5)

(3) ภาพถ่ายมุมเฉียงด้านหน้าของอาคารสุนันทาลัย ซึ่งตีพิมพ์ในอนุสรณ์สาส์น 80 ปี อยู่ในหนังสือที่รวบรวมผลงานการประพันธ์ของคุณครูลออ สว่างศ์ ปีพุทธศักราช 2534 หน้า 48 (ภาพเดียวกับภาพที่ 2.2)

จากการเปรียบเทียบรูปแบบอาคารทั้งใหม่และเก่าจากภาพถ่าย พบว่าผลจากการซ่อมแซมและบูรณะอาคารต่อหลายครั้งทำให้ตัวอาคารดังกล่าว มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมหลายส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของกรอบอาคารซึ่งสามารถมองเห็นได้ชัดเจนที่สุด ทั้งนี้ส่วนที่หายไปจากเมื่อครั้งแรกสร้างอาคาร ได้แก่

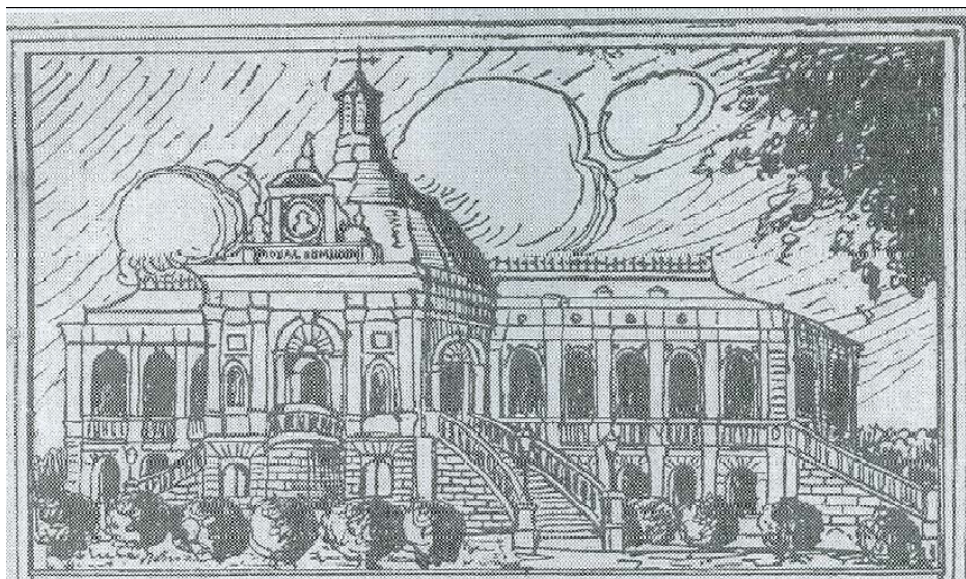
(1) ส่วนของโดมที่อยู่เหนือบริเวณมุข ซึ่งมีการประดิษฐานตราสัญลักษณ์ “จุฬาลงกรณ์”

(2) ส่วนของบันไดโค้ง 2 แห่ง ด้านหน้าบริเวณมุขกลาง ซึ่งใช้เป็นทางเดินหลัก เชื่อมขึ้นไปยังชั้นที่ 2 ของอาคาร

เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏค่อนข้างมีความชัดเจน และน่าเชื่อถือได้ว่าอาคารสุนันทาลัยเดิมนั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งปรับเปลี่ยน และรื้อถอนออกในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในอดีต ดังนั้นแนวคิดการบูรณะอาคารสุนันทาลัยที่มีการดัดแปลงรูปแบบของอาคาร ให้กลับไปเหมือนเมื่อแรกสร้างของอาคารนั้นในสภาพเดิมที่สมบูรณ์ (ภาพที่ 2.7) จึงตรงตามหลักทฤษฎีแนวทางการบูรณะเชิงรูปแบบของไวโอเล เลอ ดูก ส่วนภายในอาคารอาจมีการปรับเปลี่ยนสภาพภายในบ้าง แต่ทั้งนี้ต้องไม่ให้เกิดผลกระทบต่อกรอบของอาคารก็ยังคงตรงกับทฤษฎีการอนุรักษ์กรอบของอาคารอีกด้วย

ภาพที่ 2.4

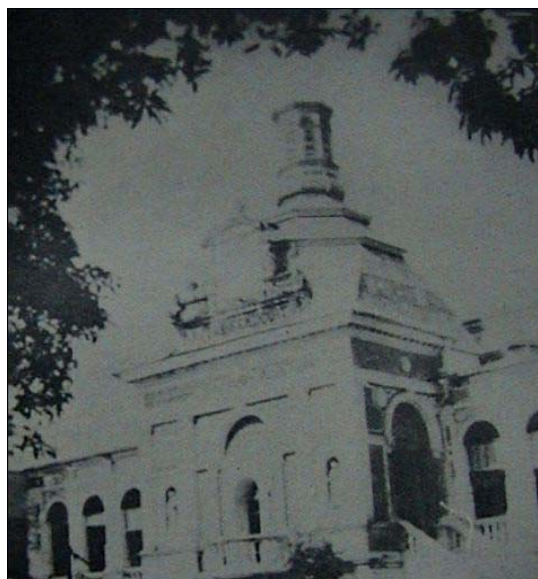
ภาพวาดลายเส้นของอาคารสุนันทาลัย

ที่มา: งานประชาสัมพันธ์โรงเรียนราชินี, 2548

ภาพที่ 2.5

ภาพถ่ายมุมเงยส่วนมุขกลางของอาคารสุนันทาลัย

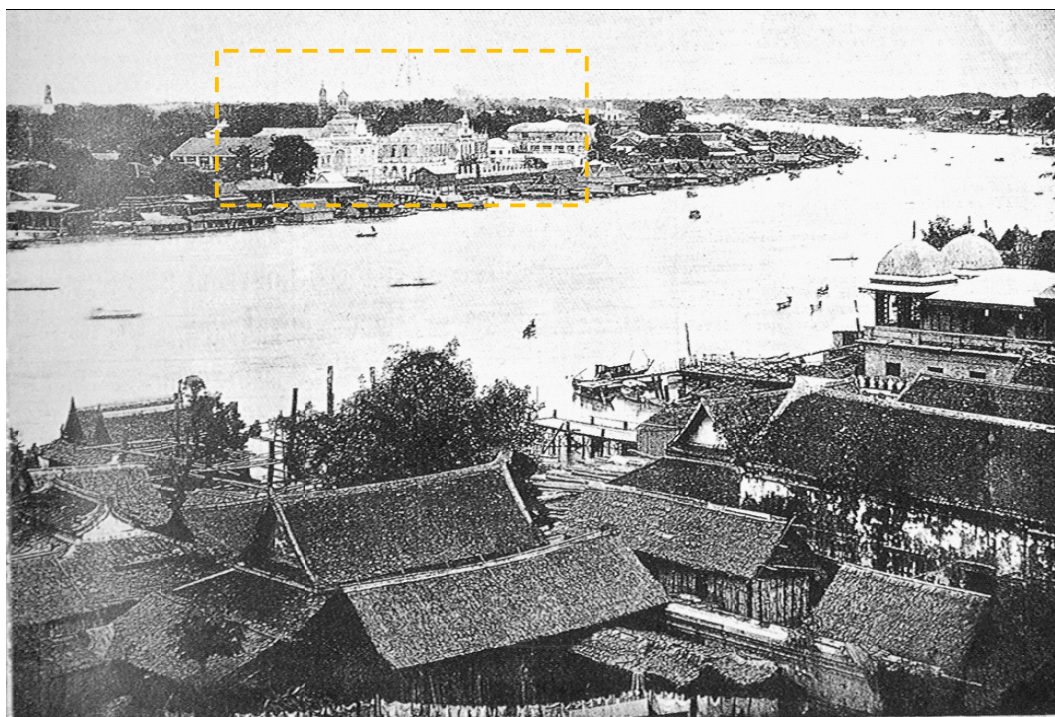

ที่มา: งานประชาสัมพันธ์โรงเรียนราชินี, 2548

ยังมีภาพถ่ายของอาคารสุนันทาลัยอีกชิ้น ที่สามารถมองเห็นได้ทั้งอาคารสุนันทาลัย และอาคารสุนันทาลัยฝั่งใต้ ทั้งสองอาคารในภาพเดียว โดยภาพนั้นพบในหนังสือ “สิ่งพิมพ์สยาม” ซึ่งรวบรวมโดย เอนก นาวิกมูล หน้าที่ 16 เป็นโปสการ์ดภาพถ่ายทัศนียภาพของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ภาพเป็นคำบรรยายภาษาฝรั่งเศส ข้อความว่า LA RIVIERE LE “MENAM” A BANGKOK ไม่มีการระบุปีที่ถ่ายภาพไว้

ภาพที่ 2.6

ภาพถ่ายที่สามารถมองเห็นอาคารสุนันทาลัยทั้ง 2 อาคาร

หมายเหตุ: เส้นประสีเหลือง คือ อาคารสุนันทาลัย และอาคารสุนันทาลัยฝั่งใต้ (เรียงจากซ้ายไปขวา)
ที่มา: งานประชาสัมพันธ์โรงเรียนราชินี, 2548

ภาพที่ 2.7

อาคารสุนันทาลัยที่ทำการสร้างส่วนโดมขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550.

แต่ทั้งนี้ 1 ในกรรมวิธีที่นำมาใช้ในการบูรณะอาคารสุนันทาลัยครั้งนี้ที่มีความน่าสนใจ รวมถึงมีประโยชน์ และเหมาะสมที่จะนำไปปรับประยุกต์ใช้กับอาคารศาลกสถาน และสถานทูตฝรั่งเศส ก็คือ การติด หรือยกกระดานพื้นอาคารเดิมให้สูงขึ้น ทั้งนี้ด้วยเหตุผลสำคัญด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่

- (1) เพื่อต้องการจะขจัดปัญหาเกี่ยวกับการใช้งานอาคาร เมื่อมีปัญหาน้ำท่วมภายในพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา
- (2) เพื่อให้อาคารมีความสง่างามมากขึ้น สามารถมองเห็นได้ชัดเจนขึ้น
- (3) เพื่อให้สามารถปรับปรุงระบบฐานรากใหม่จากฐานรากแผ่แบบเดิมมาเป็นฐานรากระบบมีระบบเสา และคานช่วยสนับสนุน ป้องกันการทรุดตัวของอาคารเก่าในอนาคต

โดยขั้นตอนดังกล่าวนี้จะเริ่มต้นภายหลังที่ทำการบูรณะและฟื้นฟูสภาพของอาคารสุนันทาลัยให้มีความสมบูรณ์ ในด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เสียก่อน ซึ่งในการยกอาคารเก่าแก่เช่นนี้มีความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงเรื่องต่าง ๆ ให้มากกว่าการยกอาคารทั่วไป

เนื่องจากอาคารดังกล่าวนี้เป็นอาคารที่มีการถ่ายน้ำหนักที่เรียกว่า ผนังรับน้ำหนัก (load bearing wall building) จึงจำเป็นที่จะต้องผ่านขั้นตอนการสำรวจเบื้องต้นก่อน ดังต่อไปนี้ (ธเนศ วีระศิริ, 2550)

- (1) สำรวจทางวิศวกรรม
- (2) วิเคราะห์โครงสร้างและฐานราก
- (3) ดำเนินการติดตั้งเสาเข็มและถ่ายน้ำหนักของอาคาร
- (4) ยกอาคาร

จากการสำรวจ และวิเคราะห์ข้อมูลทางวิศวกรรม โครงสร้าง และฐานราก ทำให้ทราบข้อมูลทางวิศวกรรมของอาคารสุหนัณหาด้อย ดังนี้

ฐานรากเดิมทำด้วยอิฐก่อเช่นเดียวกับผนัง จัดเรียงอิฐก่อเป็นชั้นบันไดและยาวตลอดแนวเพื่อรองรับผนังอาคาร (ภาพที่ 2.10) ส่วนล่างสุดของฐานรากกว้างเป็น 3 เท่าของความกว้างผนัง วางอยู่บนปีกไม้ที่จัดวางเรียงชิดกัน (ภาพที่ 2.11) ได้ปีกไม้รองรับด้วยคอนกรีตหล่อแบบหล่อสำเร็จซึ่งจัดวางในแนวขวาง คอนกรีตวางห่างกันเป็นช่วงๆคล้ายกับไม้หมอนรางรถไฟ ระยะห่างของคอนกรีตประมาณ 0.40 – 0.45 เมตร (ภาพที่ 2.12) ได้คอนกรีตแต่ละท่อนมีเสาเข็มหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมขนาด 0.10x 0.10 ม. ยาวประมาณ 4.00 ม. จำนวน 4 ต้น (ภาพที่ 2.13) ลักษณะการถ่ายน้ำหนักของอาคารจึงเรียงลำดับจากผนังลงสู่ฐานรากอิฐก่อ จากอิฐก่อลงปีกไม้ จากปีกไม้ลงคอนกรีตและส่งต่อลงสู่เสาเข็มไม้ จากเสาเข็มไม้ถ่ายลงดิน (ภาพที่ 2.14)

นอกจากนี้ยังพบว่าแม้จะเป็นอาคารเก่าแบบฐานรากแผ่ แต่ไม่ได้มีการปัญหาทรุดตัวแต่อย่างใด แต่ที่ดูเหมือนว่าพื้นชั้นล่างของอาคารอยู่ต่ำกว่าระดับถนนด้านนอกนั้น เนื่องจากการถมปรับระดับถนนรอบนอกอาคารหลายครั้ง จนทำให้พื้นที่ชั้นที่ 1 ของอาคารต่ำกว่าถนน และกลายเป็นแอ่งรับน้ำใช้ประโยชน์ไม่ได้เวลามีน้ำท่วม หรือฝนตก

ดังนั้นเพื่อให้อาคารดังกล่าว สามารถใช้งานได้เต็มที่ทุกชั้น และมีความสวยงามเช่นเดิม จึงควรทำการยกอาคารให้สูงขึ้นจากระดับเดิม ทั้งนี้ระดับความสูงในการยกนั้นไม่มีกำหนดตายตัวแต่สำหรับอาคารสุหนัณหาด้อยนี้มีระยะที่เหมาะสมซึ่งได้จากการหารือ ประมาณ 1.25 เมตร ซึ่งค่าดังกล่าวนำมาจากเลขอายุของอาคาร 125 ปี ใน พ.ศ. 2549 นั่นเอง

ขั้นตอนทั่วไปสำหรับการยกอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กทั่วไป คือต้องทำเสาเข็มและฐานรากใหม่เพื่อสำหรับรองรับน้ำหนักของอาคารก่อน แล้วตัดฐานรากเดิมให้ขาดจากตัวอาคารจึงจะยกอาคารขึ้นได้

แต่สำหรับกรณีอาคารเก่าที่ทำด้วยอิฐก่อลั่น ๆ เช่นนี้ ก็พอจะใช้หลักการเดียวกันได้ คือ ทำเสาเข็มเสริม และทำฐานรองรับใหม่ ต่างกันที่ว่าเสาเข็มใหม่ที่เสริมต้องวางเรียงกันตลอดแนวความยาวของผนังไม่เป็นจุด ๆ เหมือนอย่างอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

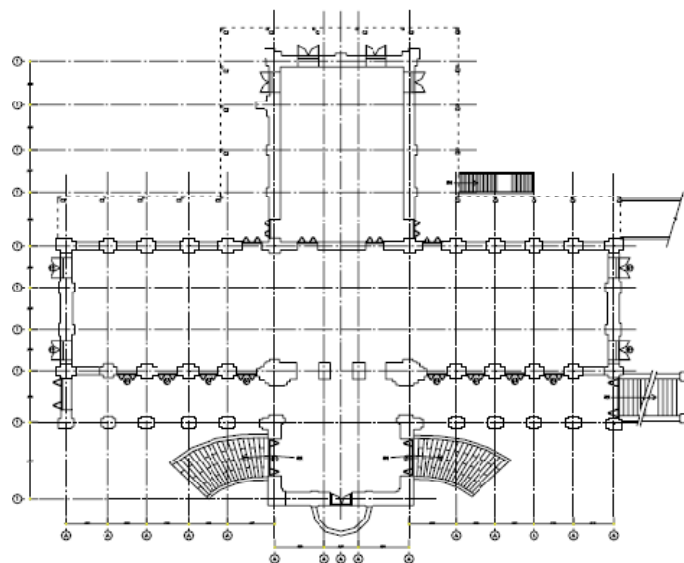
ทั้งนี้เพราะน้ำหนักของอาคารแบบผนังรับน้ำหนักนั้นจะถ่ายแรงผ่านลงผนังทุกตำแหน่งของผนัง ซึ่งหากวางระยะห่างของเสาเข็มมากเกินไปก็จะทำให้ผนังแตกร้าวได้ ดังนั้นตำแหน่งของเสาเข็มเสริมก็ควรจะจัดให้อยู่ได้แนวผนังเพื่อรองรับน้ำหนักที่ส่งผ่านจากผนังโดยตรง เมื่อทำเสาเข็มเสริมแล้วจัดทำแท่นรองรับน้ำหนัก (loading platform) แล้วจึงตัดแยกฐานรากเดิมให้ขาดจากผนังอาคาร เมื่อถึงขั้นนี้ก็สามารถยกอาคารได้เช่นเดียวกับการยกอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กและต้องขุดดินลงไประดับฐานรากเดิม แล้วสกัดผนังตรงตำแหน่งที่กำหนดว่าจะติดตั้งเสาเข็มเสริม (ภาพที่ 2.15) ก่อนสกัดอิฐก่อที่เป็นผนังและฐานรากตำแหน่งนั้นต้องถ่ายน้ำหนักหรือถ่ายแรงจากผนังด้านบนให้เบี่ยงเบนไปลงยังตำแหน่งอื่นก่อน วิธีการเบี่ยงเบนน้ำหนักใช้หลักการของ โครงสร้างเปลือกบาง (shell structure) เมื่อเบี่ยงเบนน้ำหนักแล้ว สกัดอิฐก่อฐานรากตำแหน่งนั้นออกให้หมด ดึงปีกไม้และขนไม้ที่ตรงกับตำแหน่งเสาเข็มใหม่ที่จะเสริมออก แล้วติดตั้งเสาเข็มใหม่โดยใช้แม่แรงไฮดรอลิก (hydraulic) เสาเข็มใหม่ที่ใช้เป็นเสาเข็มเหล็กกลมขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 0.20 – 0.25 ม. ต่อกันเป็นท่อนๆ แต่ละท่อนยาวประมาณ 1.50 ม. ความยาวเสาเข็มใหม่ประมาณ 18 – 20 ม. ปลายเสาเข็มจะอยู่ในชั้นทราย

หลังจากติดตั้งเสาเข็มแล้วเสร็จ ทำคานถ่ายแรงรองรับได้ผนังส่งถ่ายน้ำหนักลงเสาเข็มใหม่ ทำเช่นนี้ตลอดแนวผนังทั้งอาคาร เมื่อพร้อมแล้วใช้แม่แรงไฮดรอลิก วางบนเสาเข็มใหม่ทุกตำแหน่ง แล้วยกอาคารขึ้นพร้อมกันกำลังของแม่แรงไฮดรอลิกที่ใช้ยก 30 ตัน จำนวน 400 ตัว และคนทำงานทั้งหมด 250 คน เมื่อยกอาคารได้สูง 1.25 ม. ตามต้องการแล้ว ทำการต่อเหล็กแล้วเทคอนกรีตปิดหุ้มเหล็ก ก็เป็นอันแล้วเสร็จ

ในการยกอาคารให้สูงขึ้นนั้น เนื่องจากการอิฐก่ออยู่ในสภาพยุ่ยจากความชื้นสะสม และการเสื่อมตามระยะเวลา จึงต้องทำด้วยความระมัดระวัง ต้องยกอาคารขึ้นพร้อมๆ กันทั้งหลัง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดแรงดันในผนังที่แตกต่างกัน ประการนี้พอยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เข้าใจง่าย เช่น นำก้อนเต้าหู้มาวางซ้อนกันสูงๆ บนโต๊ะที่ค่อนข้างยาวมากตัวหนึ่ง ความหนาของพื้นโต๊ะเมื่อเปรียบเทียบกับความหนาของเต้าหู้ที่วางซ้อนกัน นับว่ามีความแตกต่างกันมาก หากจะยกโต๊ะขึ้นโดยจับเฉพาะที่ปลายสองข้างของโต๊ะ จะเกิดการแอ่นตัวทำให้เต้าหู้ยุ่ยหรือร่วงหล่นลงมาได้ วิธีที่ดีควรให้หลาย ๆ คนมาจับรอบ ๆ โต๊ะแล้วยกขึ้นพร้อม ๆ และเท่า ๆ กัน ลักษณะการยกอาคารหลังนี้ก็ใช้หลักการเช่นเดียวกันนี้

ภาพที่ 2.8

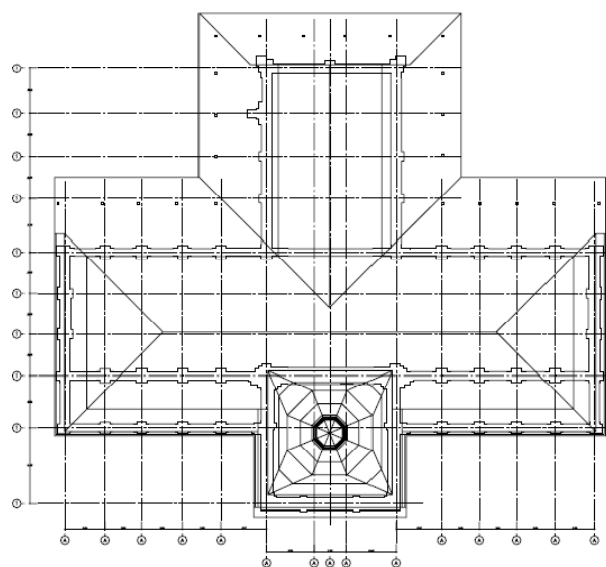
แปลนพื้นที่ชั้นสองของอาคารศูนย์นันทาลัย (รวมผนังและบันได)

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.9

แปลนส่วนหลังคาและแนวผนังของอาคารศูนย์นันทาลัย

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.10

ฐานรากอิฐก่อแบบชั้นบันได ตามได้แนวผนังของอาคาร

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.11

การปูแผ่นไม้ปีกกว้างรับน้ำหนัก ได้ฐานรากอิฐก่อ

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.12
การวางขอนไม้รูปสี่เหลี่ยมจัดวางแบบไม้หมอนรถไฟ

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

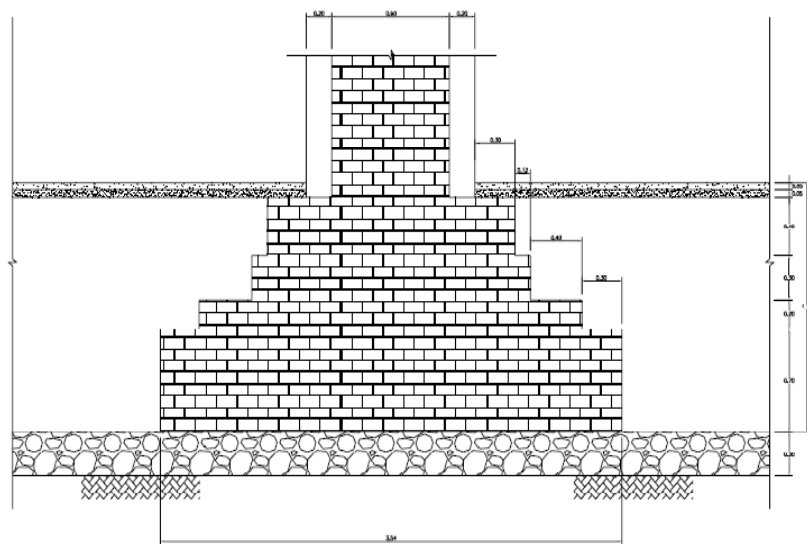
ภาพที่ 2.13
ขอนไม้แต่ละท่อนรองรับด้วยเสาเข็มหน้าตัดสี่เหลี่ยม จำนวน 4 ต้น

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.14

ภาพตัดแสดงภาพรวมการจัดวางฐานรากอิฐก่อบนปีกไม้ ขอนไม้และเสาเข็ม

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.15

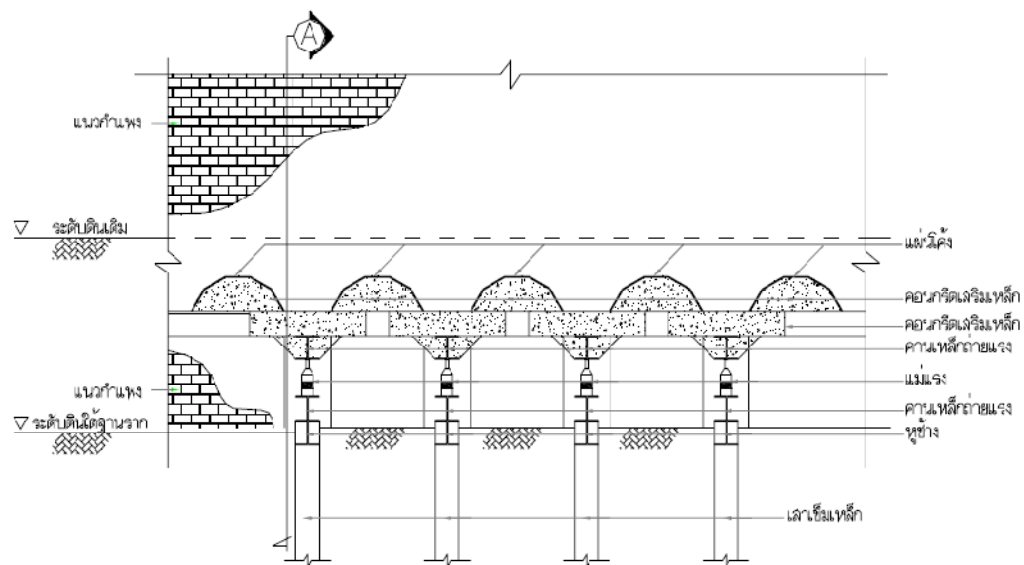
การขุดดินใต้ผนังอิฐก่อเดิมเพื่อเตรียมติดตั้งเสาเข็มในความลึกประมาณ 2.50 ม

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.16

ภาพการเจาะผนังเพื่อถ่ายน้ำหน้าอาคารลง Platform และเสาเข็มที่เสริมใหม่

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.17

การติดตั้งเสาเข็มโดยใช้แม่แรงไฮดรอลิกกดเสาเข็มลงดิน

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.18

การค้ำยันและจัดวางแม่แรงในสภาพเตรียมพร้อมยกอาคาร

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.19

การยกอาคารสูงขึ้นทาลายด้วยแม่แรงแบบคั่นโยก

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.20

อาคารศูนย์นันทนาการหลังยกพื้นให้สูงจากเดิม 1.25 เมตร

ที่มา: กองบรรณาธิการวิศวกรรมสาร, 2550

ภาพที่ 2.21

ทัศนียภาพอาคารหลังบูรณะเสร็จสิ้น

ที่มา: Innovative Knowhow co, ltd, 2007